

O Ğ L A K K L A S İ K L E R İ

MİTHAT CEMAL
KUNTAY

ÜÇ İSTANBUL

I 93 Muharebesi

Döndü, baktı: Oda kapısı yine kendi kendine açılıyordu; hem de bununla üçüncü defa.

Zaten, Adnan ne vakit romanını yazmaya otursa mutlaka bir aksilik olacaktı: Ya Aksaray'ın bütün kedileri damda bir kadın meselesi çıkaracaklardı; ya komşunun kundaktaki çocuğu bir sistem dahilinde ağlayacaktı; ya karşiki evde karı koca kavgası yine başlayacaktı; ya sokakta akkâmlar kıyamet koparacaklardı; ya dam akacaktı; yahut da bugünkü gibi, kildi tutmayacak, şu hınzır kapı muttasıl açılacaktı.

Kalemi attı; öfkeyle yakaladığı kapıyı, içerdeki hastayı uyandırmamak için yavaş yavaş kapadı; bu sefer arkasından da kilitledi; yazı masasına döndü; romanını tekrar yazmaya başladı.

Anadolu ve Rumeli ufkun iki ucunda iki ahşap konak gibi yanıyor; yangından çıkanların uçan saçlarıyla ufukta insanlar koşuyor: Doksan üç muhacirleri... Muhacir, gideceği yer olmadan biteviye yürüyen hayalettir; adını bilmediği bir başka hayaletin ekmeğini yiyecektir. Fakat Moskof atı ve neferinin altı ayaklı vahşetle kovaladığı Türk muhacirine nisbet başka muhacirler seyyah kadar eşyalı, erzaklıdır.

93 harbinde üç şeyin hududu yoktu: Hastalığın, açlığın, vatan toprağının!..

Alevde iki göz, demirde 32 diş: Bu, Moskof ordusu, Moskof süngüsü idi! 93'te ölümün uykudan uyanmış gibi sersem bir hali vardı: Kudurmuş kurt bile, kazalaşan

kader bile ölümü bu kadar haksız bir şekilde koyamamıştır. Dünyanın her yerinde aczin muhterem olan dört şekli (çocuk, kadın, hasta, ihtiyar) Moskof bayrağı altında yürüyen ölümün ilan ettiği müsavat önünde bir asker gibi demirle öldürüldü. 93 muhacirinin Edirne’de gömleği, Ayastefanos’ta eti, İstanbul’da derisi yoktu.

Adnan’ın demindenberi yazdığı romandan *-Yıkılan Vatan* adındaki romandan- bu satırlar birinci faslın sonudur. “Yoktu”nun ucuna son noktayı koydu. Bu küçük faslı o kadar düzeltmişti ki, pek az yazdığı halde, birçok çizdim sandı: Yazmadığı şeyleri de çizmiş gibiydi.

Noktanın gururuyla kalktı; aynada müellife baktı. Vatanın ıstırabını yazan sanat adamı kadar yüzü kırmızı ve güzeldi. Yüzündeki heyecana sevinecekti. Fakat veremli anası, öksürüğünün sesiyle mahzenleşen odasından, kof akislere öksürdü: Ciğersiz ses!.. Sevincinin içine düşen bu öksürüğü, Adnan, her zamankinden korkunç buldu. Kırmızı adam bembeyazdı. Aynada teessürüne bakmayacak kadar heyecanla hastanın odasına koştu.

II

Bir Köşkte Batan Bir İmparatorluk

Rumî 1293 yılı Nisan’ının 11’inci Pazartesi günü bir Moskof, Babıâliye bir mektup getiriyor; Moskof Rus maslahatgüzarıdır.* Mektup, ultimatom. İki gün sonra Osmanlı-Rus harbi başlıyor. Bundan dokuz gün sonra da Sultan Hamit Şeyhülislam kapısının fetvasıyla gazi oluyor: Moskof’tan kutu kadar küçük Sohum Kalesi alındığı için saray imamı Ayasofya Camii’nde “Elgazi İbnülgazi Abdülhamit!” diye haykırıyor. O, İstanbul’da gazi olurken Moskof çarı cebinden yere düşmüş bir ipekli mendil

* Nelidof

gibi Ardahan'ı alıyor; Moskof ordusu Tuna'yı haritadaki çizgiden atlar gibi telefatsız geçiyor.

Nihayet 1294 Şubat'ının 19'uncu Pazartesi günü Ayastefanos'ta bir Ermeni'nin köşkünde* Grandük Nikola ile Hariciye Nazırı Saffet Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun battığını alaturka saat on birde tasdik ediyorlar: 93 muharebesi bitti; Ayastefanos muahedesi imzalanıyor. Aynı yılda 14 Mart Salı günü saat ikide Yıldız'dan bir araba kalkıyor; Ayastefanos'tan da iki vapur hareket ediyor. Arabada Abdülhamit var; galip Moskof Başkumandanı Grandük Nikola'yı selamlamak için Dolmabahçe Sarayı'na iniyor. Ayastefanos'tan kalkan iki vapurdan biri de Dolmabahçe Sarayı'na geliyor. İnsanın sırtında taşıyabileceği kadar sakal ve sırma yığını göğsünde, Grandük Nikola bu vapurdan çıkıyor. Abdülhamit Dolmabahçe Sarayı merdiveninin taşlarında duruyor ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ayağa kalkan cenazesini Moskof başkumandanını selamlıyor.

Ertesi günü Moskof başkumandanı Yıldız Sarayı'ndaki akşam ziyafetine alaturka saat on birde davetli. Galip kumandan, ziyafette gecenin dördüne kadar, Abdülhamit'e gözlerini diyor, mağlubu beş saat seyrediyor. Bu gözlerden Abdülhamit'in bile rahatsız olduğunu tarih yazar.

Saray Müşiri İngiliz Sait Paşa** saraydaki bu inkıraz ziyafetinden ve Moskof başkumandanının gözlerinden, başı göğsüne çarparak ve göğsü sırtına yapışarak kaçtı.

Sarayda ziyafet verilirken İstanbul sokaklarına sandık, yastık, bohça, muhacir yığılıyordu. Fesli iskeletler; paltosu ile ölenler; iki gözden ibaret yüzler; bohçalaşan kadınlar... Cami kapılarının meşin perdelerini iterek taşıyorlar. Her gün beş binle on bin arası muhacir geliyor ve çoğu gömleğinde yatıyor.

Müşir Sait Paşa, saraydan Kuzguncuk'a gelince, yalısına alınan 157 muhacirin arasından ona bir kadınla

* Dikran Kapamacıyan'ın Yeşilköy'de Çekmece Caddesi'ndeki köşkü.

** Edinburg Darülfünunu'ndan çıktığı için bu Türk müşirine "İngiliz" diyorlar.

bir çocuk getirdiler. Kadın, Edirne’de şehit düşen Lofçalı Miralay Salim Bey’in karısı Naciye idi. Elinden tuttuğu çocuk -kadın, bu eli paşanın önünde de bırakmadı- seviz yaşındaki Adnan’dı. Odanın kapı aralığından paşaya bakan çarşafli ve yakında öleceği belli olan kadın Naciye’nin kızkardeşiydi; veremdi; verem! İnsanların acımaya yakından cesaret edemeyecekleri hasta!.. Onu, derin ve büyük yalının en uzak odasına yatırdılar.

Adnan, teyzesini hatırlayarak burada durdu: Romanının ikinci faslını okuyordu. Dün hukukta son doktora imtihanını vermiş, dün gece dokuz saat uyumuş, bugün öğle yemeğini bir saat uzanarak hazmetmiş, şimdi bu faslın üstünde düşünüyordu. Romanını bir gün Mısır’da bastırırken, bu fasıldaki vaka şahıslarının isimlerini değiştirecek, anasına ve kendisine başka adlar bulacak; fakat babası öldüğü için onun ismine dokunmayacaktı.

Şehit Salim Bey, adıyla sanıyla bu romanda ebediyete girmelidir. Adnan sevinerek düşündü: Babası, öldükten sonra da mesut olabiliyordu!

Karar verdi: “93 Muharebesi” diye yazdığı birinci fasıl artık lüzumsuzdu. Bu ikinci fasılda, 93 Harbi’nin muhacirlik ıstırabı da var. O halde birinci faslı yırtabilirdi. Bir taraftan birinci faslı yırtmaya kıyamıyor, bir taraftan da bu ikinci fasılda da muhacirliği yazdığına memnun oluyordu. Halbuki o, Edirne’den muhacir olup gelirken yalnız kışın ve Moskof’un ne demek olduğunu görmüştü: İngiliz Sait Paşa’nın sıcak yalısına anası ve teyzesiyle beraber sığındıktan sonra 93 muhacirlerinin İstanbul camilerinde ve caddelerinde neler çektiklerini görmemişti. Bu görmediği şeyleri müellif olduğu için yazıyordu. Bu yazılar “muhacir”in kelimeleri ve satırlarıydı; muhacirin kendisi değildi. Kâğıttaki muhacirle sokaktaki muhacir arasındaki farkı bilmiyordu ve hiç görmediği şeyleri yazdığı için çok sevindi. Sigarasını yakarken

sokak kapısı çalındı. Saatine baktı. Mademki sekizdi: Şair Mehmet Raif gelmişti... Çünkü insan onunla saatini ayar edebilirdi.

Adnan ona daima yazdığı şeyleri okurdu; bu fasıldaki muvaffakiyetini de ona mutlaka göstermeliydi. Bir muharrir için kibirlerin en tatlısı olan gururla faslı okudu. Adnan biliyordu: Günde iki üç defa konuşan Raif, fasıl bittikten sonra bir şey söylemeyecekti. Hakikaten fasıl biteli çok olmuş, o hâlâ susuyordu. Fakat içinden susmuyordu. Çünkü bu Raif de 93'te muhacir olmuştu. Binayı ev yapan merdivenlerin, bölmelerin ne kıymetli olduğunu o zaman anlamış, camilerde sathın ne felaket olduğunu hasırlarda yatarak görmüştü: Kubbenin başaşağı bir kuyuya benzeyen boşluğunda, uyurken bile uzanmayan muhacirlerin arasında 93 felaketini tanımıştı. Birinin topuğu ötekinin ensesinde durarak uyuyanların vücutlarındaki binbir şekli onların kollarında, bacaklarında görmeyenler bunu ezberden yazamazlardı. Bunu anlatmak için cami mermerlerinin üstünde denk gibi günlerce durmak lazımdı.

Şair Raif birçok düşündükten sonra küçük sakalını kısa kısa çekerek lakırdı edecekmiş gibi kımıldadı: "Adnan, gördüğün şeyleri yazmalıydın!" diyecekti. Halbuki Adnan romanını o kadar heyecanla okumuştur ki, bu sesin önünde tenkit hakarete benzeyecekti.

Ve Raif deminden beri susuyordu. Onun yalnız gözleri konuşur, dinlediği şeyleri kendi kendine ret yahut kabul eder, cevap vermeyi fazla görür, vereceği cevaplarda kibir, dava bulur, susardı.

Yalnız gözleriyle konuşan Raif daha birkaç saat, kendisini Adnan'la konuşuyor farzedecek, oturacaktı. Fakat sokak kapısında iki atın muntazam ayak gürültüsüyle bir araba durdu. Adnan sarardı. Bu evin önünde başka bir konak arabasının durmayacağını bilen Raif fenalaştı; hemen fesini giydi; hakaret görmüş gibi, suratı aksileşerek Adnan'a dik dik baktı: "Yoksa Hidayet mi geldi?"

Adnan kabahat işlemiş gibi boynunu büktü; yalvaran gözlerle, Raif'e baktı. Bu, "Evet!" demekti.

Bir saattir kollarının, bacaklarının odaya girdiği zamandaki ilk çizgileriyle oturan Raif birdenbire yerinden fırladı, "Aman herifi görmeyeyim..." dedi ve gecikip de Hidayet'le karşılaşmamak için Adnan'ın elini sıkmayarak kaçtı gitti.

Hidayet 27 yaşında, bâlâ rütbeli ve Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet adamlarındandır. Gündüz saraydan para alır, gece saraya söver.

Cağaloğlu'ndaki antika eşyalarla dolu konağında, lakırdı ederken hususi tavırları olan adamları toplardı. Bir adam hem bir Avrupa dili bilir, hem Beyoğlu terzilerinde giyinir, hem de padişaha söverse konağında ona antika bir koltuk verirdi. Kendi gibi ehemmiyetli adamları saraya curnal ederdi: Fakat bu curnallar "lâyihalarım!"dır. Haklıydı: Çünkü bu curnallarda Avrupa mütefekkirlerinin, hukuk adamlarının da adı geçer ve insan bu kâğıtların bazı yerlerini eliyle kapayıp yalnız bir kısmını okursa lâyiha sanırdı. Adnan'ın *Yıkılan Vatan* adında siyasi bir roman yazdığını duyunca Hidayet ona salonlarını açmış, gitgide dost olmuşlardı. Yalnız Adnan'ın ucuz terziden giyinmesine, Hidayet bir türlü alışamıyordu.

Hidayet, uşaklarıyla ağzından, ahbablarıyla burnundan konuşurdu. Odaya girerken, Adnan'a bu ikinci sesiyle, "Canım, bu Mehmet Raif ne dalgın adam?" dedi. "Kapıdan o çıkıyor, ben giriyorum da görmüyor. Bu şairler hep böyle aptal mı olurlar? Alınma Adnan, çok şükür sen şair değilsin. Fikir adamı başka, şiir adamı başka..."

Hidayet, Adnan'dan İngiliz Sait Paşa'nın hatıralarını* almış, bugün Adnan'a onları geri getiriyor; ve Cağaloğlu'ndaki konağına Adnan'ın haftada iki üç defa yaptığı ziyaretleri iade ediyor.

* İngiliz Sait Paşa cülusunda Abdülhamit'in saray feriki oldu ve ilk günden itibaren Cumal diye bir defter tuttu; sarayın vakalarını günü gününe yazdı. Bu eser basılmadı.

Hatıralardan “bazı yerleri mühimdi”; onları Adnan’a okuyor.

Adnan ezbere bildiği bu sayfaları dinler görünüyor, içinden Raif’le Hidayet’i düşünüyor: Hidayet’i nerede görürse Raif atlayan adımlarla kaçardı ve Adnan’ın bu adamla dostluğu onun içinde zehirli bir düğümdü. Bir gün bu zehir taşmış ve Raif, bu curnalcıyla ne diye görüştüğünü Adnan’a sormuştu. O gün Adnan az kaldı, Raif’e kırılacaktı. “Hidayet curnalcı!” İşte bu kabil değildi. O, Abdülhamit’e yazdığı kâğıtları bütün Adnan’a okurdu. Bunlar ıslahat lâyhalarıydı. Hem Hidayet dünyada tek bir şeyden öğrenirdi: “Curnalcılardan!”

Raif o gün “bu kaidedir; insan kendi yaptığı şeye başkasında hücum eder” diyecekti; vazgeçmişti. Fakat Hidayet’in curnalcılığını Adnan başkalarından da bazan duyuyordu; bu laflara onun gıyabında inanacak gibi oluyor; sonra onunla yüz yüze gelince bu adamın, dedikleri gibi korkunç olmadığını görüyor, iftiraların önünde onu acıyarak seviyordu. Memleketin felaketlerine her akşam on, on beş misafirin önünde hıçkırık kuvvetinde kelimelerle ağlayan bu adam “curnalcı!” öyle mi? Adnan buna gülerdi. İstanbul’da yalnız onun konağında Abdülhamit’e yüksek sesle sövülebilirdi. O halde şimdi Hidayet geldi diye Raif’e karşı Adnan neden küçülmüştü? Bunu kendisi de anlamıyordu: Adnan öyleydi.

Hidayet, kitabı bitirmiş, Adnan’ın dalgınlığına hayretle bakıyordu. Adnan bozuldu.

“Ben de sana romanımı okuyayım” dedi; deminki parçaları okudu.

Hidayet, burnundan inen sesle, “Tebrik ederim Adnan” dedi; “Pol dö sen Viktor’dan bir sayfa dinliyorum, sandım.”

Gözlerini kapadı, durdu. Ve gözlerini dakikalarca açamadığına çok iyi etti. Çünkü Adnan’ın yüzündeki can sıkıntısı epeyce sürdü. Çünkü bu müellifi Hidayet’in hiç okumadığını Adnan biliyordu. Sonra da bu müellif romancı değildi.

Zaten bir müddetten beri Hidayet’in fikir işlerindeki sahtekârlıklarını Adnan görmezlikten geliyordu.

Bir gün onunla Makırköyü'nün ilerisindeki Siyavuş Paşa kasrına gitmişler, Hidayet yolda vazgeçmiş, Yedikule'de bir tanıdığına uğramıştı. Adnan o gün Hidayet'in konak arabasında, kasa tek başına gitmişti. Binayı gezerek aldığı notları sonra ona okumuştur. Artık ondan sonra Adnan salonda yoksa, Hidayet misafirlerine hep bu Siyavuş Paşa Kasrı'nı anlatıyordu: "Koca Mimar Sinan'ın eseri harap oluyor efendiler! Havuzun ortasında fevvere gibi yükselen muazzam köşk! Makırköyü'nün kefeği taşından yapılmış o nefis cephe! Şöminesini kucakladım! Mermer hücrelerini öptüm!"

Halbuki Koca Sinan'ın eserine Hidayet'in yalnız konak arabası gitmişti. Fakat Adnan, Hidayet'in bu zararsız sahtekârlıklarını onunla yüz yüze gelince unutupordu.

Ve biraz da alışıyordu.

Hidayet gözlerini açtı.

"Adnan" dedi, "romanından okuduğın bu fasılda bir eksik var. Ayastefanos'tan iki vapur kalkıyor, diyorsun; biri Dolmabahçe Sarayı'na geliyor, peki; ya ikincisi? İkincisi nereye gidiyor?"

Adnan: "İkincisi de Beylerbeyi Sarayı'na gidiyor; içinde iki bölük Rus askeri olarak."

Hidayet: "Pekâlâ! O halde onu da yaz ve Sultan Hamit'in Beylerbeyi Sarayı'na gidip Nikola'ya iade-i ziyaret ettiğini de oraya koy."

Adnan Hidayet'e hak verdi.

Hidayet gittikten sonra Adnan o faslı kendi kendine bir kere daha okudu. Hidayet'in dediklerini doğru bulmadı. İkinci vapur romana lazım değildi. Ve bu fasılda yazdığı ıstırapın olgunluğundan memnun, uzun kollarla gerindi. Bu gece hukuk arkadaşlarından Moiz ve Tevfik Hoca'yla Beyoğlu'nda gidecekleri kadını düşündü: Koridorunda Meryem Ana kandili yanan ev.

Gözlüğünün ilaçlı camları altında Adnan'ın sarı gözleri fosforlu iki kedi gözü gibi parlardı.

Siyah ve Beyaz

Beyoğlu'nda, İbil Sokağı'ndaki bu eve Adnan ve Moiz, Tefvik Hoca'yı bu gece zorla götürüyorlar. Tefvik Hoca'nın evvela sarığını çıkarması lazım geldi. Zaten bu, o kadar iğretiydi ki başından hemen düştü. Yalnız şerefesiz minare gibi sarıksız cübbesiyle hoca çok uzun duruyordu; fakat böyle bir eve ömründe ilk defa gittiği için çok toy, çok sevimliydi. İtiraf edilen cehalet -hatta bu türlü bir cehalet bile- güzel oluyor. Yalnız bu güzelliği acaip bir inat azaltıyordu: Kadın denen lüzumsuz mahluka karşı Tefvik Hoca'nın inadı! Fakat Moiz ve Adnan karar vermişler; bu ikinci cinsin ne kadar lazım olduğunu bu gece hocaya mutlaka gösterecekler.

Galata'daki mezesi bol birahaneye girdiler. Adnan mezeye kendini verdi; Moiz ve Tefvik Hoca da içkiye.

Hukuktan yeni çıkan üç adam, hayatta ne olacaklarını konuşacaklardı. Adnan kararını daha mektepten çıkmadan vermişti: Adliye'ye girmeyecekti. Çünkü adliyeye girince onu taşraya müddeiumumi muavini yapacaklardı. Adnan, o zaman, reis ve müddeiumuminin yanında üçüncü adam olacaktı. Onların yanında Adnan'ın sesi, yüzü daha az, daha eksik olmaya mahkûm kalacaktı. Adnan içki sevmiyordu. Fakat içecek olsa bile üçüncü adam kadar sarhoş olabilecekti. Halbuki Adnan memur olmadıkça hükümet o uçta "bir"di; Adnan bu uçta "bir"!

Avukatlık da etmeyecekti. Çünkü Adnan "hadise-adam"dı. İnsan yığnında ayrı duran çehre! Halbuki memur gibi avukat da izdihamda görünmezdi. "Bir" rakamı izdihamda kendini kaybedemezdi. Sonra Adnan'ın kaleminin ucundan damlamaya hazırlanmış bir isyan edebiyatı vardı. Bu kalemle avukat lâyihası mı yazacaktı? Adnan tunçtandı. Maden-adam, mahkemeye beğendirilecek lakırdı aramazdı. Heykel'in bükülmeye tahammülü yoktu. Terbiyeli

tebessüm, hürmet eden göz, kavisler dolu selam, etten kemikten bir insan isterdi.

Adnan'ın alnındaki mermer buna mani idi. Sonra hâkimin ve avukatın yorgunluğu edebiyatsız bir alın teridir. Halbuki haykıran Adnan'ın seyircileri olacaktı ve o izdihamı uyandıran seslerle memlekete ağlayacaktı. Bu feryada üç kıta bir geniş meydana. O, bir heykelin alnıyla bu meydanda şaha kalkacaktı. Bu, resim çıkartan adamın kibri kadar gülünçtü. Fakat Adnan bu vaziyette kendine bakarken gözleri doluyordu.

Bununla üçüncüdür soran Tevfik Hoca'ya Adnan nihayet cevap verdi!: “Ne mi olacağım? Eskisi gibi muharrir!”

Moiz sordu: “Sade, muharrir mi?”

Adnan: “Bir de hususi evlerde hocalık alacağım.”

Adnan da Moiz'e sordu: “Sen? Sen ne yapacaksın?”

Moiz, “Daha karar vermedim” dedi.

Adnan, Tevfik Hoca'ya hayatta ne olacağını sormadı. Çünkü ne söylerse bir şey anlaşılmayacaktı: Hoca kendisinin üstüne kat kat eğilen adamdır; içi görünmüyordu. Fakat Moiz dayanamadı, sordu. Tevfik Hoca'nın hayatta ne olacağı on beş dakika sürdü. Ne Moiz, ne Adnan bir şey anlayamadılar. Nihayet Hoca Adnan'a döndü: “Ben de avukatlık edeceğim. Amma senin gibi değil. İnsan cemiyetinin yakasından yakalayacağım, ‘Bana borcun var! Evvela onu ver!’ diyeceğim.”

Hoca 93 harbinde şehit olan iki kardeşini 25 milyon insanın kendine borcu diye bir tarafa kaydetmiş, sarhoş olduğu zaman hep bu alacağından bahsederdi. Moiz'le beraber ırgat pazarında bekâr hanında oda tutmuşlar, kalın bir pislik içinde yaşıyorlardı. Başka renkte yama ve sefaletin en son rengi olan “Siyah”, ikisinin de yakasından, paçasından sarkıyordu. Ancak Tevfik Hoca, üçüncü dedesinden başlayan sefaletin -bünyesine karıştığı için- farkında değildi; fakat yine toklara düşmandı. Abdülhamit'i bazan öldürmeye kalkışıyor, sonra kendi kendine vazgeçiyordu. Bu saray düşmanlığı onu Adnan ve Moiz'le dost yapmıştı.

Moiz, güzel bir tarzda adamdı. Malumatı samimi, gösterişsiz ve gizlidir. Memleketin felaketine kimseye göstermeyerek acır, büyük malumatı -kendine bir şey sorarlarsa- belli olurdu, mendili yoktu ve sefaletten bazı dişleri de yoktu. Fakat Moiz kendi sefaleti ile eğlenerek onu azaltıyordu. Kansızlıktan eşyalaşan yüzünde, bir fikir uğrunda ölenlerin güzel donukluğu vardı. *Sabah* gazetesine muharrir olmadan evvel bazı geceler aç yattığını Tevfik Hoca ve Adnan bile biliyordu.

Birahaneden çıktıkları zaman, Tevfik Hoca kendini sarhoş zannetmek ve ağzını bozmak istiyordu. Fakat hocanın sarhoş olmadığını bilen Moiz’le Adnan telaş etmeyince Hoca, tabii tavrını takındı.

Adnan İbil Sokağı’ndaki evin kapısını çalarken, Moiz ayaklarının ucuna basarak Tevfik’in kulağına uzandı “Hayata bu kapıdan girilir Hoca” dedi.

Tevfik Hoca tuhaf bir toyluk içinde acı acı güldü.

Bu evi Uranya tutuyordu: Kalın boylu, kat kat etli, resmi göbekli kadın.

Adnan Uranya’nın kulağına, “Hoca’ya iyi bir şey bulun. Fakat sakın içki vermeyin” dedi, gitti. Kadının aynı kulağına Moiz, “Kıyafetine bakma! Hoca’dır, sarığı bu akşam çıkardı. Büyük adamdır; zengindir; bol içki ver” demiş, odadan çıkmıştı.

Uranya, Tevfik’in hoca olduğunu duyunca ona evin en tombul kadını getirdi; bir şişe konyak açtı; ikisini yalnız bıraktı.

Fakat bir saat sonra tombul kadın odadan öfkeyle çıktı. Uranya’ya, “Bu nasıl herif? İnsanla lakırdı bile etmiyor; ya tavana bakıyor; ya halıya!” diyordu.

Uranya müşterilerini haksız bulamazdı; kadına kızdı: “Biz gençliğimizde ölüyü diriltirdik. Sizin gibi mıymıntılar çalışacak da biz de ekmek yiyeceğiz!” dedi. Somurtarak kadını elinden yakaladı; gülerek Tevfik’in odasına girdi.

“Konyak istemezsen vermut getireyim” dedi ve tombul kadını Tevfik Hoca’nın üstüne itti. Hoca, kadını iki eliyle

tuttu. Uzun bir mesafenin ucuna oturttu. İçtiği zaman dünyanın en edepsiz adamı olan Hoca, deminden beri şişeyi yarıladığı halde tombul kadının önünde bir kız gibi toy, mahcup, yere bakıyordu. Uranya, yeni müşterisini umumi bir kadından tiksiniyor, sandı.

“Bu, familia kızıdır, öyle Beyoğlu karıları gibi değildir” dedi. Tevfik Hoca gene önüne bakıyordu. Birdenbire başını kaldırdı. Tombul kadın ve Uranya sevindiler; halbuki Hoca saatini çıkardı. Adnan’la Moiz’in lüzumsuz meşguliyetlerinin ne kadar sürdüğünü anlamak istiyordu. Tombul kadın Rumca söylenerek odadan kaçtı. Uranya bozularak kalktı, bir vermut açtı. Hoca’nın birdenbire tabiiliği geldi: Kadın olduğu belli olmayan yaşlı Uranya ile Tevfik Hoca konuşabiliirdi; hasbihal başladı.

Vaktiyle Sultan Aziz devrinde saray adamları onu nasıl paylaşamazlardı; o, randevulara nasıl şezaportörle giderdi! Bunları uzun uzun anlatırken, nihayet odadaki adamı unuttu. Geçen günlerinde, kendi kendine, yaşamaya başladı. Fakat birdenbire şezaportörü Hoca’nın anlamasını istedi, kelimeyi tekrarlardı. Tevfik Hoca’nın aklı başka şeye takılmıştı. İki parmağıyla sayarak sordu: “Para yapabildin mi, para?”

“Bırak... Açma orasını. 93’te kayme yüzünden yedi bin liram kül oldu.”

Uranya, avcunda bir tabaka kül duruyor gibi eline üfledi. Hoca sevincinden sıırttı. Küller, göğsünün içine dolmuş gibi kurşuni renkte bir takallüs ağzını oydu; Suratında bu yırtık delikle kadına bakıyordu. Sonra birdenbire bu delik, sakal ve bıyığın siyahlığında kayboldu. Ve hoca somurttu. 93 harbindeki iki şehidi (kardeşlerini), köyde ölen dilenciği (babasını) düşündü. Bir vermut daha içti. Uranya hâlâ kendisini anlatıyordu; göğsünden ikinci bir vücut gibi memesini itti.

“O zaman böyle miydim ben? Filareti gibiydim tıpkısı... Sülün gibi!”

Hoca, kadehi tekrar doldurarak sordu: “Filareti kim?”

Samatyalı güzel Filareti'nin kim olduğunu Uranya anlattı: "Necip Melheme Paşa'nın dostu. Necip Melheme, ona avuç dolusu para vermiş; fakat Filareti onu sevmez. Sevmez. Filareti Adnan'a vurgun. Ondandır para bile almaz."

Uranya, öfkeyle bakan Tevfik Hoca'yı, kendisine yalan söylediğine kızıyor, sandı. Doğru söylediğine istavroz çıkarıyordu. Halbuki Tevfik Hoca, Necip Melheme'nin adına cello lallenmişti. Bağdaş kuran Hoca, pabucunun tabanına vurdu: "Necip Melheme Paşa avuç avuç para verir; tabii... Çünkü o paralar benim paramdır da ondan!"

Öfkeyle ayağa kalktı. Niçin bilmeyerek Uranya da hemen ayağa kalkmıştı; anlamıyor, Hoca'ya hayretle bakıyordu: Moiz'in kalantör dediği bu kılıksız adam Necip Melheme'nin dolandıracağı kadar mı zengindir? Tevfik Hoca ayakta bir vermut daha içti.

"Evet, bizim paralar! Evet, köylünün parası! Evet, şu sokaktan geçen adamların parası! Senin anlayacağın Madam, hırsızlığın adını komisyonculuk koymuş herif; sahipsiz memleket bulmuş kerata! Vuruyor, çalıyor, çırpıyor... Ama..."

Gözleri kafasına sığmayarak taşıtı; elini uzun tırnaklarıyla, ürpermiş pençe gibi uzattı.

"Bu paraların hesabını onun barsaklarından bu tırnaklar soracak!.."

Siyah, uzun tırnakları görülmemiş bir silah gibi ucunda beş çelik parçasıyla havada parladı.

Oda kapısı açıldı, Adnan bir kadınla el ele girdi: "Ne o Tevfik? Uranya'ya ilan-ı aşk mı ediyorsun?"

Ve Uranya'ya gözücuyla Tevfik'in deminki kadını alıp almadığını sordu. Uranya, Tevfik'ten korkmuş, cevap verecek halde değildi; Adnan'ın odaya geldiğine seviniyordu; kaşlarını yukarı kaldırdı: "Almamıştı." Adnan'ın elinden tuttuğu kadın Samatyalı güzel Filareti'ydi. Hoca Tevfik, Filareti'yi görünce şaşırıldı: Bir kadın nasıl güzel olabilirdi? Bir kadının karşısında kendisi nasıl değişebilirdi? Bu uzun saçlar yoksa hile miydi?

Tevfik, ömründe ilk defa bir kadının çehresinden gözlerini alamıyordu. Deminki hiddetle büsbütün artıp taşan vücudu şimdi güzel kadının karşısında iri yarı bir hüzüdü. Dağ gibi adam, takatsız gözlerle bir köşeye çöktü. Arkasındaki bütün ömrünün bedbahtlığı suratına dolmuştu; kadına baka kaldı.

Adnan, "Filareti!" dedi, "gideceksin, Tevfik Hoca'yı iki yanağından öpeceksin!"

Kadın Adnan'a öfkeyle baktı.

Adnan, "Benim hatırım için!" dedi. Kadın Rumca öfkeleni, Adnan kızdı,

"Filaret!" diye haykırdı. Sonra alaylı gözlerle kadına işaret etti; kadın kalktı; şehadet parmağı şeklinde çehresinden ayrılan bir uzun dudakla Tevfik Hoca'yı öptü.

Tevfik, sapsarıydı; gözleri dolmuş, kadına bakıyordu. Bir insan yüzü hem bu kadar korkunç, hem bu kadar güzel olamazdı. Ve Tevfik Hoca bu çehresiyle şimdi ölseydi yüzü bu andaki bu mazlum güzelliğini ölümün damgasıyla kıyamete kadar saklayacaktı.

Moiz odaya sarışın bir kadınla girdi.

O, bu Polikseni'ye çıldırıyordu: Moiz için yalnız sarı saçlılar güzel kadındı.

Moiz haykırdı: "Vermut bid'attir Hoca! Rakı, rakı!"

Ve rakı içmeye başladılar.

Moiz davudi sesle hüzzamdan hazin bir şarkı söylüyordu. Adnan böyle evlerde şarkı ve çalgı sevmezdi. Sinirleniyordu. Filareti, Adnan'ın kolunu dürttü, Tevfik Hoca'yı gösterdi. Hoca ağlıyor, gözlerinden inen yaşlar sakalının başladığı yerde kayboluyordu. Adnan, demin Hoca'yı Filareti'ye öptürerek yaptığı alaya pişman oldu. Acıdı. Hoca'nın yanına oturdu, elini iki eline aldı, sıkarak şarkıya daldılar.

Moiz şimdi şarkıyı bırakmış, şiir okuyordu: Türkçe, Acemce, Fransızca şiirler... Tevfik Hoca adamakıllı sarhoştı. Demindenberi Filareti'yle konuşmaya kendini layık görmüyor, utanıyordu. Büyük bir cesaretle kadına baktı ve bir şey

söylemiş olmak için, odanın köşesindeki büyük saksının tepesinden sarkan geniş, kalın yaprakları gösterdi: “Ne ağacıdır acaba?” dedi.

Filareti gergin yanağının iki tarafında iki güzel çukurla güldü; çok tatlı ve çok adı Rum kadını sesiyle, “Kautçuk ağacıdır beyim!” dedi. “Sıcak memleketlerde bu ağaçların altına kovalar koyarlar; yapraklarından damlayan sütleri toplarlar, bununla kautçuk yaparlar.”

Kulağındaki kıymetli iki tek taş küpe yanağındaki iki gamzenin üstüne sarkıyordu.

Koridorunda Meryem Ana kandili yanan evden sabaha yakın döndüler.

Karanlık yavaş yavaş soluyor, havı dökülen fena bir çuha gibi siyahlığı unutulmayarak ağarıyor ve gecenin vücudu derisinin rengini beraber alıp götürüyor, içinin tenhaliğini sokaklarda bırakıyordu. Ve تنها sokaklarda sesleri iki üç misli artarak, Moiz, Adnan, Tefvik Hoca konuşuyorlar, paraları kalmamış, yaya yürüyerek gidiyorlardı.

Moiz yine tutturmuştu: Polikseni’yle evlenecekti; kadın çok iyi ailedendi; kardeşi bir zaman Sivas’ta reji memuruydu; okur yazar kadındı; *Sefiller*’in Rumca tercümesini okuyordu; sonra Moiz kendisi hukukta kafa patlatıp ne diye böyle iyi çıkmıştı? Avukatlık edecekti; zaten matbaadan da aylığı yok muydu? Bu Polikseni’yle bir yuva kuracaklardı.

Kurulacak yuvanın saadetini düşünerek ağlamaya başladı. Adnan Moiz’i teessüründen ağlıyor sandı.

“Budala mısın Moiz?” dedi. “Böyle çocuk gibi ağlar mı adam? Yarından tezi yok, onunla başgöz ederiz seni!”

Ve Tefvik’e döndü, gözünü kırptı: “Değil mi Hoca’m?”

Halbuki Tefvik Hoca, Moiz’den daha sarhoştü; başını yumrukluyor, “Yazık bu kafaya! Zeyd’in, Amr’ın dayağını tasrif etmekle, *İşaguci* ezberlemekle ömrün geçti Tefvik; heder oldun Tefvik!” diye haykırıyor, bu yaşa kadar lastik ağacını bilmediğine, Filareti’den öğrendiğine utanıyor, fıkha kızıyor,

nahve köpürüyor, medreseye tükürüyor, İbni Kemal'e bahname müellifi diyordu. Yanlarından sütçü beygırleri, demir ve bakır gürültüleriyle geçtiler ve güğümlerin sesinde Hoca'nın Allah'a sövdüğünü Adnan iyi işitemedi.

Hoca birdenbire susarak durdu. Adnan'a uzun uzun baktı, "Ver elini!" dedi.

Tevfik Hoca'nın her sarhoşluğunda tekrarlanan bu musafahasını, Adnan zaten bekliyordu.

Hoca, Adnan'ın elini sıkarak, "Tebrik ederim seni Adnan!" dedi. "Filareti çok müstesna bir mahluk! Cismaniyeti onu toprağa bağlayan bir bahanedir; o, ruhtur ruh!.."

Adnan: "Moiz Polikseni'yi alacak; bari sana da Filareti'yi alalım."

Tevfik Hoca: "Onu sen almıyor musun?"

Adnan: "Yoo!.. Ne münasebet?"

Tevfik Hoca şaşırđı. Gözlerinde bir şeyler vardı. Bu şeyler yavaş yavaş yüzünü kapladı. Arkaya kaldı. Düşüneceğı şeylerin yalnızlığa ihtiyacı vardı. Bunları Adnan'dan çok uzak kalarak düşünmeliydi.

Bir müddet kendi kendine yürüdü. Sonra koştı; Adnan'a sevinçle, "Kurtuldum!" dedi.

Kadından anlamaya başlamıştı. Seviniyor, kendi kendini seviyordu. Cübbesinin yakasını Adnan'ın burnuna uzattı; bağırarak, "Kokla!" dedi, "şu kara cübbeyi kokla; bütün Şark çamuru kokuyor. Kurtuldum, kurtuldum, kafamdaki beyaz felaketten, sırtımdaki kara felaketten kurtuldum nihayet!"

Adnan, Hoca'nın koluna girdi: "Herkesi uyandırıyoruz. Pencerelelerden bize bakıyorlar; bunları başka zaman konuşuruz..."

Hoca, Adnan'ın yüzüne eğilmiş, kısık sesle, "Sarığı mı da yakacağım, cübbemi de!" diyordu. Adnan içmediğı için Hoca'nın ağzındaki üç içkinin kokusu Adnan'ı bulandırdı; kaçmak istiyordu.. Moiz tam vaktinde bir çukura yuvarlandı. Adnan Moiz'e koştı.

Tevfik Hoca durdu, düşünüyordu.

Birdenbire mahzunlaştı. Rüştüye mektebindeki hocalığından aldığı aylığı düşündü; Filareti'nin kulağındaki iki pırlanta küpede Necip Melheme'yi düşündü; gözüne çok güzel görünen Adnan'ı düşündü; kafası önüne düştü.

IV İki Uyku

Filareti'den dönen Adnan eve gelir gelmez uyudu: Kadınla erkeğin birbirine verdikleri güzel uyku.

Hastaliksız olmaktan başka eksiği olmayarak ölüme benzeyen bu derin uykunun içinde Adnan anasının öksürüklerini duymadı. Verem hastalarını her dakika yeni bir hasta yapan bu öksürüklerden bu acaip uyku daha kuvvetliydi. Naciye ilacını içirsin diye oğlunu -duymasını istemeyerek- hafif sesle çağırıldı: "Mehmet!.. Mehmet!.."

Mehmet Adnan'ı bu isimle, bütün dünyada yalnız iki kişi çağırırdı; biri şehit Miralay Salim Bey'di; Adnan onu sekiz yaşından beri duymuyordu. Biri de Naciye'dir; Adnan şimdi bunu da duymadı. Fakat kabahat Adnan'da değil, oğlunun uykusuna acıyarak yavaş çıkan bu hilekâr ana sesinde idi. Zaten Filareti'yi tanıdığı günden beri Adnan'ın uykusu, haftada üç defa böyle ağırdır.

Naciye sabaha karşı geçirdiği buhranları, gündüz çok geç uyanan oğluna söylemedi: O zaman çağırıldığını Adnan'ın duymadığı anlaşılacaktı. Zaten hastalığına sıkılan oğlunu bir de bu türlü üzemezdi.

Adnan, hastanın dün geceyi "her geceden daha rahat geçirdiğini" anladıktan sonra sevinerek yine yatağına döndü. Anasının yanında biraz oturabilirdi. Fakat geç yatanlar uandıktan sonra da, birkaç saat yatakta kalmaya mecburdur.

Adnan yatağına uzanmış dün geceki curcunayı düşünüyordu. Tevfik Hoca'nınki, o ne haldi? Bir aralık Allah'a da galiba

sövmüştü. Vakıa Adnan kendisi de dinsizdi. Fakat Hoca'nın dinsizliği büsbütün başka bir şeydi. Züğürt adamın zengin ve züppe görünmek isteği gibi bu sarıklılar da softa oldukları için dinsiz olurlardı.

Hele, Hoca'nın bir kadını beğenmesi, Allah'ı inkâr etmesi kadar yalandı; Tefvik'in Allah'ı samimi inkâr edeceğine bir türlü inanmıyor; bir softanın kendisi gibi dinsiz olması, farkında olmayarak Adnan'ın kibrine dokunuyordu. Yatakta dinlendikten sonra artık edebiyat heyecanına muhtaç oldu. Kalktı. "Muhacir çocuğu" diye romanına bir fasıl yazmaya başladı:

Her çocuk bir parça şair, biraz romancıdır. Gözünde masalların umacıları hokkabazlaşır; korkuyla oyuncak gibi vakit geçirir. Uyurken, anasına: 'Beni korkut!' diye yalvaran çocuk vardır. Heyecanı para ile satın almak için kaplan avına giden büyük para zenginleri gibi, çocuklar da hayat ve hayal milyonerleridir. Fakat bu talihli çocukların yanında, yaşlı insanlar kadar bedbaht olan çocuklar da vardır: Muhacir çocukları!.. Bir cılız çocuğu bir devlet, bir ordu kovalar. Göğüslerinden sarı maden gözler bakan, omuzlarından siyah süngü dişler uzanan harp umacılarının önünden, anasının elini tutarak kaçan bu bir damla insan anlar ki bunlar masalın değil, tarihin umacılarıdır.

Bir iki satırını bir müelliften aldığı bu faslı Adnan, kendi ıstırabını anlatan bir adamın sevinciyle yazıyordu: İstirap, gururdu ve gururunu gösteren insan sevinirdi. Fakat bu fasılda kendini yazdığı halde kendi muhacirliğinin en güzel tarafını bilmiyordu.

Sekiz yaşındayken onun sarışın olması lazımdı. Fakat o Kuzguncuk'taki yalıya muhacir geldiği gün mordu. 93'ün Şubat ayı takvimin bütün Şubat'larından soğuktu. Kış, Moskof ve muhacirlik elele vermişler, Adnan'ın çehresindeki güzelliği bir yumruk gibi ezmişlerdi. Fakat Kuzguncuk'taki yalıda bir hafta rahat

ettikten sonra Adnan'ın pembe yanakları, bir portre ressamının elinden çıkmış gibi, geri gelmişti; Adnan bu güzel resmi görmemiş, bilmiyordu ve romanına koyamıyordu. Yalnız şimdi romanından başını kaldırmış, Sait Paşa'nın yalısında Şehzade Yusuf İzzettin'in sünnet düğününü anlatan hanımefendiyi düşünüyordu: Yemek yerken küçük parmağını koparacak kadar iri, tek taşlı yüzük, çatalının üstünde titreyen hanımefendiyi.

O gece Adnan'ın annesi yemekte yoktu. Hemşiresinin hastalığı ağırlaştığı için Naciye onun yanındaydı. Masanın en başında tek taş yüzüklü hanımefendi oturmuştu. Bahriyeli kocası henüz miralay olduğu için babasının paşalığıyla anılan hanımefendi. Kızıl saçlı, nefli hotozlu bu kadın, üstündeki pırlantalar gibi lakırdısına da padişahları, paşaları ilüştirirdi. O gece de Yusuf İzzettin'in ve öteki şehzadelerin sünnet düğününü anlatmıştı. Babası vükeladan olduğu için, bu sünnet düğününe annesiyle davet edildikleri gün on dört yaşında olan bu nefli hotozlu hanımefendi, Üsküdar'da oturdukları Darbhör Reşit Paşa yalısından annesiyle üç çifte kayığa nasıl bindiklerini, Dolmabahçe Sarayı'nda Şehzade Yusuf İzzettin'in düğününe nasıl gittiklerini anlatmaya başlayınca Adnan, çok kurnaz olduğu için, bu şehzadenin Edirne'de dadısından dinlediği peri padişahının oğlu olduğunu hemen anlamıştı. Fakat bu nefli hotozlu kadın gitgide anlaşılmaz şeyler söylemeye başlamıştı.

Bir haremağası bir altın tepside "Müjde!" diyerek şehzadelerin kesilmiş et parçalarını getirmiş ve bütün vükela haremeleri bu etlere yerden selam vermişlerdi.*

Ve masalın burasında Adnan'ın gözleri küçülmeye başlamıştı. Sonra sarayda akşam olmuş, nefli hotozlu hanımefendi Sultan Aziz'in huzuruna girmiş, sedirdeki kırmızı minderde oturan "Cennetmekân" iki altın şamdanın çifte yıldızı arasında, bu hotozlu hanımefendinin yeri öptüğüne bakmıştı. Ve nihayet bu hotozlu kadın -o zaman on dört yaşında- annesiyle

* Bunu, on dört yaşında saraya annesiyle giden ve şimdi hâlâ hayatta olan bu hanımefendiden bizzat dinledim.

beraber Muayede Salonu'ndaki pandomima takımını seyrederken uyumuş kalmıştı.

Kuzguncuk'taki yemek masasının üstünde de, o gece bunu dinlerken Adnan dalmış, uyumuştur. Çenesinden bağlanan peçetenin iki ucu iki tavşan kulağı gibi uzanmış, sünnet düğününü o gece bu iki kulak dinlemişti.

Ve o gece tam o anda, Kuzguncuk'taki yalının yemek odasının kapısı ağır ağır açılmış, kapıyı dışardan açan tülbent başlı gölge -yalının baş kalfası- odaya girmeyerek geri geri çekilmiş, yalının hanımefendisine işaretler etmiş, gözlerini kapamış, başını sallamıştı: Beş dakika evvel Adnan'ın teyzesi yalının en uzak odasında ölmüştü.

Şimdi Aksaray'daki evinde, yazı masasında düşünen Adnan'ın aklında bütün bu masaldan yalnız bir şey vardı: O gece yalıda annesiyle yatmayışı!.. Bunun sebebini, sonra öğreniyordu; Naciye güneş doğuncaya kadar ölüyü beklemişti.

Birdenbire sarardı: Teyzesini öldüren hastalıktan yatan anası yanındaki odada yine öksürüyordu. Bu öksürükler hemşiresinin eskiyen ölümünü yepyeni bir vaka yaptı.

Adnan veremden ölen teyzesini düşünerek anasının öksürüğünü dinledi. İnsanın göğsüne kuyu karanlığı veren ve fikara mahallelerde komşulardan duyulan öksürük.

Adnan'ın gözleri doldu.

V

Birbirine Benzemeyen İki Dost

Bugün, Adnan, Direklerarası'nda Raif'i bulacak ve ilk defa Abdülhak Hâmit'i göreceklerdi. Adnan, Zeynep Hanım Konağı'nın önünde Moiz'e rastladı.

Moiz: "Sana inanmayacağın bir havadisim var; nedir? Bil bakayım." Adnan bu havadisi bilemezdi. Moiz güldü, güldü: "Bizim Tefik evlenmiş ayol!" dedi ve anlattı: Dört ay evvel

İbil Sokağı'ndaki eve hep beraber gittikleri günden beri Tefik Hoca gizli gizli oraya birçok taşınmış; Filareti'den yüz bulamamış. Nihayet geçen hafta eski Sivas Valisi Hacı Hulûsi Paşa'nın çıraklarından bir dul kadınla evlenmiş.

Adnan bozuldu: Filareti kendine bunu niçin anlatmamıştı?

Adnan: "Hoca'da para mara yok.. İçgüveyi mi girdi yoksa?"

Moiz: "O, avukatlık ediyor şimdi. Geçende İzmir'de bir dava aldı, kopuk gitti, kalantor döndü. Bir aydan beri bir odada oturuyoruz. Ev tuttu; haberin yok senin: Artık cüppenin altına kolalı gömlek giyiyor."

Adnan: "Fakat evlendiğini benden ne diye saklıyor? Ayıp şey!"

Moiz: "Yalnız senden mi? Benden de sakladı."

Adnan: "Sebe?"

Moiz: "Utanmış."

Evlendiğine utanan adama Adnan hayret edecekti. Karşıdan Şair Raif göründü. Moiz, Raif'e yumuşak bir tebessümle bakacak oldu; Raif somurttu. Adnan, yanına baktı, Moiz kaçmıştı: "Bu Raif çok çetin adamdı."

Dağda ilah olarak oturan büyük ilham adamına neşeli gittiler, meyus döndüler. Onlar o şairin yıldırımlarına koşmuşlardı. Halbuki karşılarına, kendileri gibi bir insan çıktı. Şair Raif somurtuyordu. O, zaten kahkahaya garazdı; fakat Hâmit'i görünce Adnan da Raif kadar şaşırılmıştı: Hâmit ne kadar peltek konuşan bir yıldırımdı. Yelesinde berberin, tarağın izleri vardı. Bitmeyen alnında aradıkları, güzel tecennünü bulamadılar: Uzun sakalında vücudu kaybolan velinin yerinde, rübası ütülü bir zat vardı. Halbuki, onlar, o dağa, gayri tabii bir hilkat vakası görmek için tırmanmışlardı.

Adnan şimdi yanında çatık çehreyle yürüyen Şair Raif'i kendi kendine çekiştiriyordu: Bu Raif zaten acı adamdı; tesadüfen güldüğü olursa, yüzü rahatsız olurdu. Dostlarını her

gün muayene eder, çünkü adamı bugün aynı adam bulmazsa, bırakır kaçardı; ona göre insan, havasız yaşaması lazım olan mumuydu; harici havaya bir tarafı değerse çürürdü. Her sabah evinden çıkarken Marcus Aurelius gibi, “Yine bugün bir sahtevekara, bir yalancıya, bir haksıza, bir akılsıza rastlayacağım” derdi. Fakat bu sözü, Marcus Aurelius gibi o adamları mazur görmeye hazırlanarak söylemezdi; herkese kızmaya niyetlenerek sokağa çıkardı. Zaten sokaktan tiksiniyordu. Ve “Ah, evimden çıkmayabilsem!” derdi. Caddelerden تنها sokaklara sapar, vücudunu duvarlara çevirerek kaçıyor gibi yürürdü. Selamını kimseye vermemek için eliyle beraber cebinde saklardı. Para bilmezdi; insanlığın parasız devrinde yaşıyor gibiydi. Lakırdıya budala, süküta kibirli diyordu. Makırköyü’nde ağlayan dostu varsa, Erenköyü’nde güleni affetmiyordu. Çiçekler, yıldızlar yüzüne yağsa yine somurtkandı.

Adnan böyle değildi. “En pis çehre yoktur ki bir damla gözyaşının arasından temiz görünmesin; gözleriniz dolarak bakınız, çamur da nuranîdir” derdi. Adnan, Şair Raif’i hasta buluyordu.

Penceresiz, kapısız bir namusun inzivasında kendisini hapseden bu zehirli adama hayatı anlatmak için, “Güzel düşünölmüş yalana, üstübaşı temiz rezalete insanlar muhtaçtır; içtimai silah olan iftirayı, teselli olan dedikoduyu, kazanılmamış parayı kaldır, bütün müesseseler yıkılır” diyecekti; cesaret edemiyordu.

Raif uzun uzun düşündükten sonra, “Halkın önüne düşecek kudretimiz yok; arkasından yürüyecek adam da bulamıyoruz” dedi.

Adnan, “Raif” dedi, “sen ‘meşale adam’la ‘amele adam’ı karıştırıyorsun; sanat adamı Hâmit meşaledir; hareket adam olduğu gün bu meşale söner; tepesinde upuzun bir dumanla insan boyu bir siyah değnek kalır.”

Bunu, Eminönü’nden tramvaya binmişler, orada konuşuyorlardı. Biletçi para isteyince birbirlerine baktılar. İkisi de

birbirine güvenerek tramvaya binmiştiler. Ve ikisinde de on para yoktu. Biletçi tramvayı durdurttu. Onlar, süklüm püklüm tramvaydan inerken, biletçi bilet parasını gürlüğe getirmek için ıstılahlı konuşan bu iki dolandırıcının arkalarından başını sallıyordu.

VI

Şark Odası

Adnan, Hidayet'in konağında, merdivenden çıkarken, arkasından gelen uşağa sordu: “Beyefendi kalktı mı?”

“Evet efendim. Şimdi uyandılar, giyiniyorlar.”

“Giyiniyorlar mı? E, tamam!”

Hidayet'i bir saatten evvel göremeyecekti.

“Başka kimse var mı?”

Uşak cevap vermedi, Adnan sebebini anlamak için başını çevirdi. Uşağın da maksadı zaten buydu, cevap verirken yüzünün manidar olduğunu Adnan'ın görmesini istiyordu ve manalı yüzle, “Sacit Bey var efendim” dedi. Ve Adnan sormadan ilave etti: “Sacit Bey de şimdi uyandı efendim.”

Adnan uşağın bu lafını anlamaya üşendi.

“Başka kimse yok demek?”

“Süleyman Bey de burda efendim.”

“O da mı uykudan yeni kalktı?”

“Hayır, efendim, o, sabahtan beri salonda, yazı yazıyor.”

Bu iki adamın adına Adnan'ın canı sıkıldı.

Hidayet'in, Sacit, hususi kâtibidir; Süleyman da kıdemli dalkavuşu ve eski Cön Türk. Adnan'ın bu konakta sevmediği birçok adamlardan biri Sacit'tir, biri de Süleyman.

Ve Süleyman'ı görmemek için salona girmedi; Şark odasına gidiyordu.

Uşak: “Salona buyurmaz mısınız? Süleyman Bey sizi görmek istiyordu. Hattâ birazdan size gelecekti efendim.”

Adnan cevap vermedi. Şark odasına girdi.

“Beyefendiye söyle, ben burdayım.”

“Süleyman Bey’le...”

“Sen dediğimi yap.”

Hidayet, Adnan’a, üç gün evvel bir iş bulmuştu: Erkânî-harp Müşiri’nin kızına tarih dersi vermek! Fakat bu adamın kızına hocalık mı etmek? Adnan’a, bunu, Hidayet nasıl teklif ediyordu? Adnan o gün Hidayet’e sert sert bakmış, susmuştu.

Hidayet, pişkin adamdı. “Bir düşün, Adnan. Bana bir cevap ver” demişti. Ve o gün bu teklife sinirlenen Adnan, Erkânî-harp Müşiri’nin hafiyeliğinden ve başka şeylerinden tarih hocasının şerefine ne zarar geleceğini Moiz’le çok düşünmüşlerdi; sonra, bunu, Adnan Raif’e de sormuş, Raif cevap vermemiş, kısa sakalını sinirli sinirli çekmiş, başını sallamıştı. Bu baş hareketi hem kabul et, hem etme manasına gelebilirdi. Adnan bu kafa şifresini birinci manaya almıştı ve bugün bu hocalığı evvela reddedecek, Hidayet ısrar edecek, nihayet o da kabul edecekti.

Antika koltukların satılacakmış gibi karmakarışık bulunduğu bu konakta Adnan, yalnız bu Şark odasını sever. Bir cigara yaktı. Sırtı sedirdeki Üsküdar çatmasında; papuçları Gördes seccadesinde; gözleri, tavandaki Selçuk oymasından Süleymaniye mangalına sarkan Acem kandilinde... daldı. Babasının şehit olduğu günden bu ana kadar geçen hayatını düşünüyordu: Ne tuhaf tesadüftür: Adnan hukuka yazıldığı gün Hidayet’le bu Şark odasında tanışmıştı. Demin maariften diplomasını almış ve mektepten çıktığı bugün yine bu odada Hidayet’le görüşecekti.

O, zaten, hayatında yalnız tesadüfe inanıyordu: Ailesinin, memleketinin, mektebinin Allah’larını birer birer atarak kendine bir put yaratmıştı: Tesadüf!.. Yüzü karanlıklarda kaybolan bu putun karşısında ödü kopardı.

Teyzesinin veremden ölüşü, anasının verem olması, babasının şehitliği, kendisinin gittiği mektepler, hepsi tesadüftü.

Hiç unutmaz: İngiliz Sait Paşa'nın hatıralarında okumuş ve Paşa'nın oğlundan da dinlemiştir: 1294 Mayıs'ının sekizi bir Pazartesi günüydü; Sait Paşa Moskof baştercümanı ile Sultan Hamit'in huzurundaydı; tercüman huzurdan çıkacak ve Sait Paşa, Adnan'ı Galatasaray'a koymak için iradesini alacaktı. Tam o anda Çırağan'da tüfekler atılmış, Suavî vakası olmuştu; Abdülhamit hareme koşar, selamlık üniformasını giyer, silahlarını takıp at üstünde Suavî'yle muharebe etmeye hazırlanırken* Sait Paşa, Adnan'ın mektep iradesini alamazdı ve alamamıştı. Ondan sonra da, Suavî vakasında çok telaş etmedi diye, Sait Paşa'yı Abdülhamit sürüyor ve Adnan Darüşşafaka'ya giriyordu. Adnan'ın tabiriyle "Suavî beş dakika sonra çıldırırsaydı" Adnan Sultani'ye girmiş çıkmıştı. Beşiktaş muhafızının sopayla öldürdüğü Suavî'yi düşündükçe Adnan: "Süpürge sopasıyla bastırılan gülünç ihtilal!"e kızılıyordu.

İnsanların taptığı şeylere bile başka türlü inanıyordu. Fazilet, tesadüftü; namus, insanı rahat ettiren manevi konfordu.

Şair Raif, her zaman kısa sakalını sinirli sinirli çekip "namus!" diye inledikçe, o da içinden acı acı gülüyor: "Namus ve namussuzluk, görmediğimiz bir çocuğun oynadığı yazı mı, tura mıdır" diyordu.

Abdülhamit bile tesadüftü. Yalnız, 25 milyon tahammülün tesadüf olmasına inanmıyordu.

Şark odasının kapısı açıldı; gözünde tek gözlük, yakasında çiçek, genç ve buruşuk derisiyle tövbekâr bir orospuya benzeyen bir adam girdi: Süleyman.

Süleyman: "Nerelerdesin a Adnan? Müjdem var; şimdi sana kalkıp gelecektim. Neyse... Mademki sen geldin; beyefendi, müjdeyi kendisi versin."

Süleyman insanları kendisiyle beş dakika meşgul etmek için böyle müphem lakırdılar söyler, sonra altından manasız bir malum çıkardı.

* İngiliz Sait Paşa'nın hatıraları.

Öyleyken, Adnan, “müjde”yi merak etti. Süleyman: “Muzip oğlan, arkandan seni ne kalayladım bilsen! Beyefendiye Buckle’ın kitabını tavsiye etmişin. Saraya yine lâyiha yazacak; o kitaptan bana üç gündür tercüme yaptırıyor; Allah’tan bul!”

Adnan: “Sacit’e neden tercüme ettirmiyor; kâtibi değil mi?”

Süleyman: “Sacit’in adı kâtip! Onun asıl işi...” Lakırdısını bitirmedi. Odaya Hidayet girdi. Sedef rahlenin üstündeki deve çanını çaldı; uşaklar, tabii duymadı; iskarpinin ucuyla parkedeki elektrik zilinin düğmesine bastı; uşağa, “Açık arabayı hazırlasınlar!” dedi.

Hidayet girince Süleyman odadan kaçmıştı. Adnan, tarih hocalığını kabul etmek için Hidayet’in ısrar etmesini bekliyordu. Halbuki Hidayet “Erkânıharp Müşiri’nin kızına bir tarih hocası bulmuşlar” dedi. Adnan bozuldu; geçen günkü teklifle bunu kabul etmediğine pişmandı. Sahte sesle, “O hocalığı” dedi, “ben zaten kabul edemezdim!”

Hidayet daha sahte sesle cevap verdi: “Kabul etmeyeceğini ben daha o gün anlamıştım!”

Adnan azledilmiş bir tarih hocası kadar mahzundu ve “sابق tarih hocası” içinden Süleyman’a kuduruyordu. “Müjde” bu muydu? Süleyman, onunla eğlenmişti demek!..

Hidayet, “Fakat sana başka bir şey söyleyeceğim; Sevineceksin. Maliye Nazırı Sıddık Paşa yok mu hani? *Sabah* gazetesinde yazılarını okumuş; kızına seni edebiyat hocası yapmak istedi. Ben senin tarafından kabul ettim. Yarın seni nezarete bekliyor; git mektupçuyu gör” dedi.

Adnan buna sevinmişti. Maliye Nazırı namuslu adamdı. Onun kızına, o, parasız da ders verirdi!

Şark odasının kapısında, uşak, bir şey söylemeyerek, durdu. Araba, hazırdu.

Hidayet: “İngiliz sefirine iade-i ziyarete gidiyorum Adnan; beni bekle, şimdi geleceğim.”

Üç yıl evvel İngiliz elçisi bu konağa bir defa gelmişti. Hidayet, bu tek ziyareti bununla dördüncü defa iade ediyordu; Adnan gülecekti; Hidayet sofadan döndü, edebiyat hocasına aylığının ne kadar olduğunu söyledi. Ve edebiyat hocası, sevinmek için şimdi yalnız kalmak istiyordu.

Artık odada kendi kendineydi. Bir sigara yaktı; kimseden çekinmeyerek rahat rahat seviniyordu. Sigarayı sigaradan yakarak akşamı etti. Duvarlar kararıyor, tavan, Bağdat köşkündeki ceylan derisi kubbenin nakışlarıyla akşam karanlığında tutuşmuş bir ipek kumaşa benziyor, kırmızı büklümleriyle kıvrılıyordu. Sultan İbrahim'in sünet odasındaki pencere kenarlarından kopya edilen çini musluklardan hayalin en berrak suyu akıyor; alçı kafesli pencerelerin renkli halkalarında sokağın akşam aydınlığı bir gözün kirpikleriyle edebiyat hocasının saadetine bakıyorlardı.

VII

Geç Kalan Adam

“Tolstoy, boynundaki madalyonda, Jean Jacques Rousseau'nun resmini taşırdı.”

Aksaray'daki evinde Adnan, bu satırları okuduğu kitaptan başını kaldırdı: Seviniyordu. Çünkü, o da, bir vakitler Namık Kemal'in fotoğrafını göğsünde taşırdı. Kemal'in *Celâlettin-i Harzemşah*'ını kopya ettiği zamanları düşündü: Cebinde bu tehlikeyle gezerken kendini gizli bir adamın karanlığında bulurdu; bu kitabı okumayanların niçin dünyaya geldiklerini birkaç sene, anlayamamıştı.

Deminden beri, Tolstoy'a benzediğine seviniyordu. Fakat, o, bugün Maliye Nazırı'na gitmeyecek miydi? Saatine baktı: Oooo... Geç kalmıştı! Zaten, o, daima geç kalan adamdır. Vapura, trene, yemeğe, hiçbir yere bütün hayatında vaktinde yetişmemişi ve galiba, biraz da, isteye isteye geç kalıyordu:

Geç kalıp telaş edecek, bu telaş hayatındaki ittiradı azaltacak, vakasız hayatında vaka olacaktı. Onun yaşayış tarzı, bazan sanat kadar güzeldi.

Kitap cebinde, evden acele çıktı. Tramvayda kitabı okumak istiyor, fakat okumuyordu. Okursa, tramvay, ona, yürümüyor gibi gelecekti.

Maliye’de, odacı, onu, Mektupçu’nun paltosu asılı olan boş bir odaya soktu: “Biraz burada bekleyin, Beyefendi meşgul.” Odacı, efendisinin olmadığı yerde efendisinin çehresiyle gezen her uşak gibiydi. Adnan, adama sinirlendi. O, çocukluğundan beri kibirliydi; fakat, bir müddetten beri, fukaralığın kibriyle birleşen gençliğin kibri -gözlüğünün camıyla büyüyerek- gözlerinden taşıyordu. Ve zaten ötedenberi kendi talihsizliğine garazdı ve bu garaz başkalarının yanında gurur oluyordu. Bu yüzden de talihsizliğinin ayrı bir hususiyeti vardı: Haberi olmadan düşman kazanmak! Bu felaket en evvel mektepte başlamıştı. Darüşşafaka’da, yetimlerin hepsi kadar zavallı olduğu halde, onu kıskanmışlardı: Niçin o da solgun değildi? Niçin güzeldi? Bunu kendi şimdi acı acı düşündü: Mektepte, güzelliği, herkesin satın alamayacağı bir elmas çıplaklığıyla parlamış, yetimlerin arasında talihsizliğin müsavatını bozmuştu. Ve mektebin bahçesinde her gün yapayalnızdı. Yalnızlığın hüznü içinde, yüzü etrafına bir daire çizilmiş gibi, göze fazla çarpıyor ve bu hüznün ikinci bir kibir gibi herkese batıyor, ondan büsbütün kaçıyorlardı. Bir gün Salih isminde bir çocuk tanıdı. Ufak bir vücut; başka türlü parlayan iki göz: Bu, Salih Zeki idi...

Adnan duvarda asılı paltonun karşısında bu tahatturları bıraktı. Saatine baktı; yarım saatten beri bekliyordu. Cebindeki kitabı çıkardı; bunu okursa bekletildiğini unutacak sanıyor, fakat kitabı okurken de bekletildiğine kızıyordu. Mektupçu’nun odacısı kapıyı yarım açtı, Adnan’a: “Beyefendi sizi çağırıyor” dedi. Mektupçu Adnan’a ayağa kalkmamak için ayaktaydı ve Adnan’ın oturmasına imkân bırakmayarak, “Geç kaldınız efendim. Nazır Paşa Hazretleri gideli bir

çeyrek saat oldu; yarın geleceksiniz” dedi. Zile bastı. Kollarını iki kulp şekline koyarak odacıya işaret etti: Paltosunu istiyordu, gidecekti. Adnan odacının kolundaki paltoyu tanıdı, demin boş odada bir saat bu paltıyla karşı karşıya oturmuştu.

Geç kaldığını söylemek için, paltosuyla kendisini bir saat başbaşa bırakıp bekleten Mektupçu’nun yanından çıkarken, Adnan, kendinden utanıyordu. Sokakta, her adımda, Mektupçu’nun odasından yeni çıkmış gibi yeni bir hınçla Aksaray’daki evine dönerken, karar verdi: Maliye Nazırı’nın kızına edebiyat hocası olmayacak ve yarın Mektupçu’nun suratını yine gidip görmeyecekti.

Aksaray’daki küçük evin toprak avlusunu geçerek merdivenden çıkarken, anası Naciye’nin öksürüğü üst katı dolduruyordu; ev o kadar küçüktü... Adnan, merdivenden tekrar indi. Mahalle hekimini çağırmaya gitti.

VIII

Satılan Küpe

Mahalle hekimi, hastanın odasından çıkınca Adnan’ı bir köşeye çekti. Ve o yaz Heybeli’de mutlaka ev tutmalarını söyledi. Adnan acı acı güldü. Adada ev tutmak için verem olmak kâfi miydi? Bu doktorlar insanları hasta olunca zengin oldu sanıyorlardı. Bir anda fukaralığından ziyade hekime düşmandı. Küçük evin sefaletini görmemek için insan, hekim olmalıydı. Gece anasının ağaç kovuğuna benzeyen boş koltuğuna dereceyi koydu. Doktorun hissizliğinden sonra civarın duygusuzluğu başlıyor; derece Heybeli’ye mutlaka gidilmesini Adnan’a haber veriyordu. Kafası her gün ölümün koynuna biraz daha sokularak çehresi gölgeleşen bu kadın onun dünyada sevdiği tek insandı. Bu kadın olmadığı gün, bu küçük ev bütün komşu evlere benzeyecek, her akşam oraya koşmak lüzensuz olacaktı. Hastayı hemen ölecek sandı.

Şimdi kendisinin sıhhatine bile gazez oluyordu. Ve kendisi sağlam olduğu için suçlu gibiydi; utanmamak için, rahat etmek için onun gibi hasta olmak istiyordu.

Hastayı unuttuğu ve Filareti'ye gittiği gecelere baktı; utandı. Sonra birdenbire düşündü: Birçok veremliler gibi anası da daha uzun müddet yaşayabilirdi. Hastanın ihtiyarlayıncaya kadar yaşayacağını düşününce bu sirayet eden hastalıktan korkmaya başladı. Anasına, tevarüssüz, sirayetsiz bir hastalık vermeyen tesadüfe kızıyor, bu kadından kendi kanına düşecek verem tohumları gözlerinde birikmiş gibi sarı gözlerle kendi hayatına bakıyor, hastaya gazez oluyordu. Anası yanındaki odadan yine öksürmeye başladı. Ah, çabuk ölmeyen veremliler bu türlü öksürenler değildi. Demin hastaya bütün yüzüyle, gözleriyle gazez olmuştu. Şimdi boş odada çehresini görecekler gibi iki eliyle örtmüş, sessiz ağlıyordu. Mahkûmdu: Tesadüf denen kocaman putu sırtlayacak, hayata bir dağ gibi tırmanacaktı. Yarın Maliye Nazırı'yla hocalığını konuşmak için Mektupçu'ya gitmeye de mahkûmdu.

“Kâğıtların üstüne koy Şefika Hanım... Of, koy oraya canım. Zarar yok.”

Şefika Hanım elinde gaz lambasıyla girmişti; lamba koymak için yazı masasının üstünde Adnan'ın romanından yer yoktu; Adnan'ın her gün eğildiği bu kâğıtların üstüne bir şey koymaya, kadın korkuyordu.

Adnan lambayı kadının elinden öfkeyle aldı, masaya koydu. Kadını gücenmiş sandı.

“Ehemmiyetsiz kâğıtlar Şefika Hanım!” dedi, bunu söylemekten maksadı, Şefika'ya “Şefika Hanım!” demekti.

Şefika, ihtiyar olduğu için, bu evde boğaz tokluğuna çalışıyordu. Aylık yerine ona “Hanım”lık verilmişti.

Demin karanlıkta ağlayan Adnan, şimdi lambanın ışığında kendi yüzünden, başkasının çehresi gibi, utanıyordu.

Anası, yanındaki odadan seslendi: “Mehmet, yine mi

roman? Bırak şu yazıyı... Yatsı okunacak nerdeyse... Kalk, ye-meğini ye... Hadi diyorum oğlum.”

Sesi, yavaş yavaş öksürük oldu.

Adnan sinirleniyordu: Veremliler, çok konuşmamalıdır-lar; öksürükleri tutardı.

Adnan, bu gece çok geç uyudu; sabaha karşı kararlar ve-
rerek: Maliye Nazırı'nın kızına hoca olmayacaktı; anasının
küpesini satacak ve parasıyla onu Heybeli'ye götürecekti.

Sabah gazetesindeki muharrirlikten aldığı para o kadar azdı
ki, buna küpeyi, mutlaka ilave etmek lazımdı. Zaten, onların
bir şey satmadan hava tebdiline gidemeyeceklerini sorulsa
komşular da söyleyebilirlerdi.

Sabah konuşurlarken, Adnan, bu hava tebdiline, anası-
nı, inanıyor sandı. Halbuki Naciye biliyordu: Heybeli, parası
olanların hatırına gelecek bir süstü ve adalara gitmek için bu
küçük evde birinin verem olması lazımdı. Ana, oğul bu ve-
rem hastalığını, bir kabahat gibi, aralarında bilmemezlikten
geliyorlardı.

Şehit Miralay Salim Bey'in evlenirken karısına verdiği
küpe evin bir tarafında, çalınmış eşya gibi senelerden beri
saklıydı. Naciye, onu, evin meçhul yerinden oğluna çıkart-
tı. Kadife kutuyu açtı. Elmas, odanın sefaletini arttırıyordu.
Kadın, elmasa ağlayacaktı; kendini tuttu, kirpiklerinde kuru-
yan gözyaşlarının sesinden de uçmasını bekledi; kayıtsız sesle,
“Zaten bilirsin Mehmet, ben elmas sevmem; gelinime inşal-
lah daha âlâsını alacaksın sen!” dedi.

Adnan, gelinim kelimesinin karşısında dondu: Anası, ya-
kında öleceğini bilmiyordu demek! Ölüünün gelini olur muy-
du? Sonra, karısına takacağı pırlantalara acı acı güldü.

O, bu elmasları hep başkasında görecekti. Babası Salim
Bey bile, bu küpeyi, Lofça'daki tarla hissesini sattığı için karı-
sına alabilmişti. Anasına, bunu anlatan gözlerle baktı. Naciye
bu gözleri anladı, “Göreceksin Mehmet” dedi; “sen çok büyük
adam olacaksın!”

Ve oğlunun ilerdeki büyük adamlığına sevindiğinden ağlıyormuş gibi bu hileyle küpeye kısaca gözleri doldu.

Eviden çıkınca, Adnan rahat etti. Sokak ne kadar güzeldi! İstirabını hafifletmek için, çarşıya niçin gittiğini düşünmüyordu.

Kapalıçarşı'da, az konuşan kuyumcu, elması o kadar ucuza kapattı ki, beşlik banknotları sayarken telaşla, Adnan'a bir kâğıt fazla verdi. Adnan da elması satarken haraptı: Bu fazla beş liranın ancak eve dönünce farkında oldu; fakat inat ediyordu; bunu adama geri verecekti. Naciye kocasının hediyesini satın alan kuyumcuya gazez olmuştu; parayı iade etmemekte intikam lezzeti buluyor ve "Zaten adam, senden küpeyi bedava almış Mehmet! Ne diye geri vereceksin?" diyordu.

Adnan, hayatında ilk defa bir hırsızlık imkânının önündeydi; sevindi ve anasına kızdı: "Neden mi geri verecekti? Bu para onların değildi de ondan."

Hayret ediyordu: İngiliz Sait Paşa'yı, ona anlatan anası değil miydi? Paşa'ya, sarayda, rüşveti izah etmişler, o, bir türlü anlamamış ve irtikâbı anlamadan ölmüştü.

İki saat sonra Kapalıçarşı'dan, kendine hürmeti artarak dönüyordu. Kendi namusunu kendisinin görmesi ne kadar tatlıydı; fakat bu lezzeti, hastanın paraya muhtaç olması azaltmasa.

Ellerinde toptan bir para olunca, borçlarını düşünmek kudretini kendilerinde buldular; ve ana oğul hesapladılar: Küpeyi satmakla Ada'ya gidemiyorlardı. Esnafa biriken borçlar ödenince kalan para, azdı; fakat bununla bir şey yapamazlar mıydı? Mesela bir şey satın almak? Mesela... Mesela?.. Buldular: Şefika Hanım'a terlik alacaklardı.

Şefika Hanım'ın kafası, oda kapısından uzandı, "Raif Bey geldi" dedi.

Adnan seviniyordu: Maliye Nazırı'nın konağına hoca olmak istemediğini, lakırdı sırasında, Raif anlayacaktı...

Fesini çıkartınca çok güzelleşen Raif, çabuk çabuk ko-

nuşarak, “Sevindim Adnan” dedi; “Direklerarası’nda bizim Dilaver’e rastladım; o söyledi; Maliye Nazırı’nın kızına hoca olmuşsun.”

Bu Dilaver, Adnan’la Raif’in çayhane arkadaşı ve Maliye’de kâtipti. Onun konağa hoca olduğunu Maliye’de duymuşlardı demek!

Birdenbire değişti. Raif gibi namuslu bir adam onun hocalığına mademki seviniyordu; Adnan bu hocalığı kabul edecekti.

IX

500 Lira

Maliye Nazırı’nın kürklü paltosu, teşrifatta Nazır’dan sonra, Müsteşar’dan evvel gelir.

Palto, Hacı Kâhya’nın kollarına yaslanarak, devlet adamı edasıyla odadan ağır ağır çıktı; Nazır makamına oturdu.

Dağıstanlı Hoca -Maliye Nazırı’nın üç kıtada tek dostu- bir köşede sessiz evrad okumakla meşguldü: Dudağında bir ses iskeleti kımıldıyor; uzun sakalı duanın şedde ve meddine takılarak aşağı yukarı inip çıkıyor, kalın kaşlarının altında gölgelerde dolaşan tarih ve masal adamlarının iri gözleriyle nazıra bakıyordu.

Nazır, “Bu mübarek Ramazan günü yine saraydan geliyoruz; bununla üçüncü gün Hoca’m” dedi.

Hoca eğlendi: “Yani Kanbur Mahmut’un torunundan!”

Dağıstanlı Hoca, Sultan Hamit’e bu lakabı vermediği zaman “Deli İbrahim’in Torunu” derdi.

Nazır sevindi. Hoca’yı kızdırabilecekti.

Dağıstanlı Hoca için saraya sövmekte, göğsünü rahat ettiren maddi bir lezzet var. Fakat, o, Sultan Hamit’e göğsünden değil, karnından söver ve vücudunun en derin yeri rahatları.

Maliye Nazırı, Abdülhamit'in vükelasından olduğu halde namusludur. Yalnız kaldığı zaman zulme kızar, yanında kimse yoksa memlekete acırdı ve Dağıstanlı Hoca'yla -bu emniyet ettiği tek adamlar- konuşurken, kendisinin Babıâli'de ve sarayda kalan sadakatini, hocayı kızdırmak için kullanırdı. Bu sefer de sahte ciddiyetle, "Sultan Mahmud-ı Sani'nin hafidinden geliyorum!" dedi.

Ve Dağıstanlı Hoca'nın çıldırmasını bekledi. Hoca, Paşa'nın muzipliğini bilirdi, fakat sırası geldiği için kızdı.

"İsterse Süleyman'ın oğlu olsun, ne çıkar? Kanuni, at sırtında öldü; seninki kadın üstünde can verecek" dedi ve Abdülhamit'i düşünerek, "Be adam, Sarı Selim kadar da mı olamıyorsun? O hiç olmazsa ne küçük padişah olduğunu bildi de Sokollu'ya, Piyale'ye, Kılıç Ali'ye, Sinan Paşa'ya dayandı; ayakta yaşadı, ayakta öldü. Sen bir Mithat Paşa'ya tahammül edemedin" dedi. Sonra Nazır'a döndü, söylendi.

"Sen de bu adama Mahmut'un torunu diyorsun; turalım ki Yavuz'un oğlu olmuş; ne çıkar? Herif tahtının altında kaplumbağa gibi!.. Yüzünü yerden kaldıramıyor."

Nazır: "Dil uzatma molla! Fatih'in tahtında oturuyor."

Hoca, haykırdı: "Fatih'in tahtında tahtabiti gibi oturuyor ama."

Hoca'nın öfkesi biraz daha artarsa odadan taşabilirdi. Nazır yaptığı münasebetsizliğe pişman oldu; gözlerini yumdu, içinden salâvat getirmeye başladı. Dağıstanlı Hoca kısık, mahrem sesle çıkıştı.

"Senin Fatih'in torunu *Buhari*'yi* geçende Çemberlitaş hamamının külhanına attırdı; hadisleri odunlar gibi yaktırdı; duymuşundur tabii... Frenk gömleği hikâyesini bir düşün, bir de hadis yaktırmayı!"

Bu frenk gömleği hikâyesini, Nazır ve Hoca, bir hafta evvel bir mabeyinciden bu odada dinlemişlerdi.

* Buhari: Hadis kitabıdır.

Abdülhamit'in çamaşırlarını satın alan bu mabeyinci bir gün, "Frenk gömleği de alayım mı?" diye sormuş; Abdülhamit kızmış; "Halife frenk gömleği giymez; halifeye kolalı gömlek satın alınır" demiş.*

Mabeyinci bu vakayı Abdülhamit'in ne kadar dini bütün olduğunu göstermek için anlatırken biliyordu ki dalkavukluğun en muvaffakiyetlisi insanın gıyabında yapılanıdır. Fakat bunu Dağıstanlı Hoca bilmiyordu; Frenk gömleği giymek dinine dokunan adamla din kitabını yaktıran adamı yanyana koydu; coştı; yerinden fırladı, odanın ortasına hücum etti; sonra birdenbire durdu; siyah cübbede boyu uzuyor, havaya kaldırıp indirdiği siyah kollarının geniş yenlerinden yarasalar uçuyordu.

Nazır zile bastı; hemen giren Hacı Kâhya'ya, "Hacı, sen kapının önünde dur; yanında bir adamla Mektupçu bey gelecek; onlar kapıya yaklaşmadan hızlı hızlı öksür" dedi.

Artık, oda kapısından korkmayarak Dağıstanlı Hoca'ya takilabilirdi: "Hoca, bir gün seni ben curnal edeceğim" dedi. Alayla tesbihini çekiyor; gözlerinin gizli taraflarıyla Hoca'ya bakıyordu.

Dağıstanlı Hoca, sarığını, cübbesini göstererek, "Yastığı başında, yatağı sırtında: Dağıstanlı nerede olsa yatar!" dedi.

Sonra böyle iddialı lakırdılar söylemeye kendini mecbur ettiği için Nazır'a kızdı, "Paşa, cenaze büyüktür; dokuz on Nazır onu kaldıramaz. Vatanı Muhammed'in naaşı gibi öldüğü yere gömeceksiniz!" dedi.

Nazır gözlerini büsbütün yumarak yüksek sesle salâvat getirmeye başladı. Hoca da köşeye oturdu: Pencereden bakıyor, sessiz, evradını okuyordu. Abdülhamit'in zalim olduğunda bugün ittifak edememişlerdi; biribirlerine dargındılar.

Dağıstanlı Hoca, Fatih'teki sarıklılardan ayrı adamdır. Baş açık namaz kılar. Dostları ona "ayran içen Luther" derler. Mahallesinde de adı çıkmış; Bakkalın, kasabın "gâvur hoca"sıdır.

* Bunu, mabeyinciden bizzat dinledim.

Sultan Hamit'i Darüşşafaka'daki ders kürsüsünde üç kere fetva vererek kendi kendine hal'etti. Sırtı, göğsü sırmalı kazaskerlere, "Haccac-ı Zalim'in kavasları" der. Bir tek oğlu var; kendi tabiriyle: "Abdülhamit'in kanı ile abdest alsa, oğlunun cenaze namazını kılmaya razı"dır.

O, zulme kızdığı zaman çok şirindi. Memleket adaletle idare edilseydi, simasını kaybeder, umumileşir, bakkal manalı, soğuk bir adam olurdu. Kaşını zulme çattığı vakit yüzü en kuvvetli çizgisini buluyordu. Abdülhamit olmasa hocanın asabi sesi, asi sakalı kaybolacak ve ortada siyah bir adam kalacaktı: Çenesinden çirkin bir saç sallanarak!.. Maliye Nazırının onu ara sıra böyle kızdırması âdeta bir sanat eseri kadar güzeldi. Nazır, ağır ağır gözlerini açtı, "Dargın mıyız hocam? Kokla, sinirlerin yatıştır" dedi; enfiye kutusunu uzattı. Hoca, barışmış yanaklarla "Koklayalım" dedi.

Nazır: "Saraya üçtür, neden çağırıldık? Sormuyorsun."

Maliye Nazırı mezar kadar sır saklayan Dağıstanlı Hoca'ya emniyetle içini döker, bu sayede rahatlar ve başkalarına karşı ketum kalabilirdi. Ve hocayla böyle biraz dertleşecek, sonra kızına edebiyat okutmak için Hidayet'in gönderdiği Adnan isminde, Darüşşafaka'dan ve hukuktan çıkan gencin nasıl adam olduğunu Dağıstanlı Hoca'dan öğrenecekti.

Hoca, Nazır'ın saraya üç defa niçin gittiğini soracaktı. Hacı Kâhya, koridorda öksürdü. Nazır ve Hoca gözlerini kapayarak biri salâvat getirmeye, öteki evrad okumaya başladı.

Eşikte Mektupçu ve Adnan durdu. Hoca, "Bana izin Paşa; Beyazıt Camii'nde buluşuruz" dedi, kapıya doğru gitti.

Nazır, "Unutmadın ya; akşama iftara bizdeyiz, camide mutlaka beni bekle" dedi. Hoca, kapıdan, asi bir sesle Adnan'ı tavsiye etti: "Bu çocuğa teveccühünü isterim Paşa!"

Memleketin gencine, ihtiyarına yaşlarıyla mütenasip küfürler eden Dağıstanlı Hoca'nın Adnan'ı beğenmesi Maliye Nazırının hoşuna gitti: Demek ki bu edebiyat hocası namuslu çocuktu.

Mektupçu, içiçe selam kavisleriyle odaya girdi, sandalyeye oturdu. Adnan, -yalnız kravatı yeni olan adam- gözlüğünün camına yapışan şaşkın gözbebekleriyle odanın ortasında ayakta kaldı.

Mektupçu, Nazır'ın odasına mahsus sesiyle, "Hidayet Beyefendi Hazretleri'nin tavsiye buyurdıkları edebiyat hocası"nı takdim etti. Yanlış bir yere girmiş gibi ayakta hayretle duran Adnan'ı Nazır yanına çağırdı. Adnan, Paşa'yla yan yana oturunca bu Maliye Nazırı'na, "çok namuslu" diyenleri haklı buldu.

Adnan, Nazır'ın Bozdoğan Kemerindeki konağına gidecek, kızıyla oturacaktı. Namus mütaleasıyla dolu olan konağa girecek olan delikanlıya çok dikkatle bakmak lazımdı. Fakat Maliye Nazırı bir bakışta Adnan'ın ırz yankesicisi olmadığını anladı: Paşa, bol fesi, bol setresi olduğu halde aptal değildi. Yalnız hiç namaz kılmadığı halde namaz kılıyor zannettiren bir hali vardı, fakat, o, hayatın tatlı taraflarını bir vakitler tanımış, kevserlere, hurilere cennette kavuşacak kadar sabretmemişti ve gençliğinde şimdi sakalının hiç hatırlatmadığı irili, ufaklı birtakım günahlara girmişti. Anladı: Kızına, bu adamın *İktıfı** okutması tehlikeli değildi; zaten konağın namusunu bu edebiyat hocasının ihlal etmeyeceğini Hacı Kâhya da yerinden öğrenmişti.

Ders günlerini, Adnan, Mektupçu ile konuşacaktı. Nazır, bunu Adnan'dan bir nevi sesle rica etti; sonra artık kalkıp gitmesini anlatmak için Adnan'a "müşerref" olduğunu söyledi; biraz öksürdü; bir şey daha söyleyecekti; kapı açıldı; içeriye saray kâtibi ve Reji Komiseri Nuri Bey,** arkasından da elinde şapkasıyla, uzun boylu bir adam girdi: Nazır "Kendilerini üç gündür irade-i seniye ile bekliyor"du.

* O tarihte Ata Bey'in çıkardığı bir antolojidir.

** Nuri Bey'in anası, Sultan Hamit'i büyüten ve analığı olan Sultan Mecit'in dördüncü karısıyla akrabadır; Nuri Bey'in anası ve babası küçük yaşta ölmüş ve akrabasından olan Sultan Mecit'in karısı, Nuri Bey'i saraya almış. Nuri Bey sarayda Abdülhamit'le beraber büyüdü.

Temizlikten beyazmış gibi bir süt sakal; ayda ancak birkaç kere giyilen buruşuk bir fes: Nuri Bey. O, Abdülhamit'in süt kardeşi ve Namık Kemal'in arkadaşıdır; Sultan Aziz devrindeki Yeni Osmanlılar'dandır; hürriyet rüyasından Namık Kemal Magosa'da, Nuri Bey Akkâ'daki zindanlarda uyanmıştı. Şapkalı adam, Reji Müdürü Ramber'dir. Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet esrarını sadrazamla beraber haber alan Şimendiferci Hügnen, Düyun-ı Umumiyecî Kumandan Berje gibi bu da bir ayağı Babîâlî'de, bir ayağı sarayda duran İsviçreli'dir.

Demin üşenerek konuşan ve sanatkâr öksürükleriyle yaşına yirmi yıl zammeden Maliye Nazırı yerinden bir delikanlı olarak fırladı; Nuri Bey'le Rambert'i dipdiri karşıladı. Bu heyecan Nuri Bey'in namusuna ve Rambert'in şapkasına hürmetti.

Odaya biri girerken, Nazır'ın daima önüne bakan gözleri, şakaklarında kıvıldaarak Nuri Bey'i Adnan'ın elini sıkarken gördü: Edebiyat hocasının çapkın olup olmadığını, Nazır, Nuri Bey'den de öğrenebilecekti; sevindi.

Nuri Bey anlatıyordu: Rambert Karadeniz'de teftiş seyahatine çıkmış, bu sabah dönmüş, onun için Maliye'ye bugün gelebilmişler.

Nazır'ın âdetidir; istediği şeyi söylemek için evvela istemediği şeyi söyler. Bir kâğıda yazılırsa tehlikeli olmayacak birçok lakırdılar söyledi: Asıl maksada damdan düşmeyip, kapıdan girmek için misafirlerin odada eskimesi lazımdı; bu laflar bunun içindi.

Fakat ikisi de bunları konuşmak için karşı karşıya oturmuşlardı. Bunu kendileri de biliyorlardı. Nihayet Nazır, sarayın biraz borç para istediğini anlattı.

Reji Komiseri Nuri Bey, "felaket"i Rambert'e tercüme edecekti. Bu tercüme -ve bütün bu tercümelere- hiç lüzum yoktu. Nazır Fransızca, Rambert Türkçe bilmedikleri halde ikisi de tercümanı dinlemezler, birbirlerinin yüzlerine bakarlardı ve Rambert daima Nazır'ın Reji'den Türkçe borç

istediğini, Nazır da daima Rambert'in bu borcu Fransızca vermeyeceğini -birbirlerinin suratlarından- anlarlar ve tercüman boş yere yorulur, iki dilde kuvvetli kelimeler arardı. Şimdi borcun Fransızca'sını dinlemeden, Rambert, istenilen paranın ne kadar olduğunu Nuri Bey'den, o da Nazır'dan sordu: Nazır, küçük diline dolanan bir sesle cevap verdi.

“Beş yüz lira!”

Nuri Bey sakalına kadar sapsarı oldu. O gün devlet hazinesinde beş yüz lira yoktu; Osmanlı İmparatorluğu altı yüz senelik sakalıyla dileniyordu.*

X

Mektupçu

Bu edebiyat hocalığı, daha şimdiden Adnan'ı nelere mahkûm ediyordu; Mektupçu, Nazır'ın odasından çıkar çıkmaz, kaçıyor gibi yürüyor. Adnan ona yetişmeye mecbur, arkasından koşuyordu. İnsan, uşağıyla giderken bile daha kısa bir mesafenin ucunda yürürdü. Fakat Adnan, bu adamı mazur görüyordu: Adnan'ın elindeki kalemin memlekette bir gün ihtilal çıkaracağını, bu adam, nerden bilecekti!

Mektupçu'yu, makamında görünce, Adnan şaşırdı: Demin Nazır'ın odasında oturan redingotun şimdi elleri, ayakları vardı.

Mektupçu, Adnan'a, ders günlerini kısaca söyleyecek, oturmasına imkân bırakmayacaktı. Fakat Adnan köşedeki koltuğa geçti: Ayak ayak üstüne atarak! Bu münasebetsizliğe pişman olmak için Adnan'a vakit bırakmak isteyerek, Mektupçu masasındaki kâğıtlara eğildi. Halbuki Adnan, hep aynı bacaklarla oturuyor, Mektupçu'yu düşünüyordu: Bu nasıl adamdı ki Nazır'ın yanında kendi sesiyle konuşamıyor ve Nazır'ın hergünkü çehresine göre kendisine o günlük

* Rambert'in *Notes et impressions de Turquie* adındaki kitabı, sahife: 169.

bir yüz seçiyordu. Kim bilir, kaç senedir, her değişen Nazır'ın meşrebine göre şu ilikli redingotun içine bir başka adam, bir iblis, bir avanak, bir taylasanlı softa, bir kaşıklı Bektaşî dervişi girmiş, çıkmıştı.

Mektupçu, başını hayretle kaldırdı; bu edebiyat hocası hâlâ aylığının ne kadar olduğunu, konağa hangi günler gideceğini sormayacak mıydı?

Adnan'ın bu kayıtsızlığına kızan Mektupçu, aruz vezninde öksürdükten sonra, aylığının ne kadar olduğunu ve konağa Perşembe günleri gideceğini, Adnan'a cevap beklemeyen yüzle, söyledi; lakırdısının muhavere olmaması için yine önündeki kâğıtlara eğildi. Adnan anlıyordu: Bu adam, onu, Hidayet'in konağında sığıntı sanmıştı ve bir edebiyat hocası da bir muhavereye layık değildi!

Adnan: "Perşembe'leri meşgulüm. Fakat Hidayet'in de hatırını kırmak istemem; derse gitmek lazım... Şimdilik Perşembe'leri gideriz!"

Bu lakırdı da bir muhavere olamadı. Çünkü Mektupçu şaşırıldı.

Edebiyat hocası, Hidayet Beyefendi Hazretleri'ne "Hidayet" diyordu. Bu, üç kıtada kimsenin haddi değildi.

Adnan odadan çıkarken Mektupçu, arkasından başını sallıyordu: Seni acemi hokkabaz seni!

Adnan, Mektupçu'nun odasından kibirli çehre ile çıktıktan sonra, artık katileşen bu edebiyat hocalığına birdenbire sevindi. Fakat mesut çehresini hemen saklayacak bir yer bulmak istedi: Nazır'ın Hacı Kâhya'sı, uzun bacaklarının cephanedevesi gibi diz çıkıntısı dolu adımlarıyla koridorlarda ağır ağır geziniyordu. Bu adamın anlayarak bakan gözlerinden Adnan'ın mesut yüzü utandı ve cürmümeşhut olan sevincini çehresinden sildi. Kâhya'nın önünden somurtarak geçti. Merdivenden, saadetini düşünmeyen yüzle indi.

Kâhya, edebiyat hocasının arkasından uzun uzun bakıyor, gülüyordu.

Buhari'yi Yaktılar

Maliye'den çıkınca edebiyat hocalığından kurtulmuş gibi, Adnan ferahladı: Lütuf görmek ne ağırdı; Hacı Kâhya'ya, Mektupçu'ya, Maliye Nazırı'na, kızına ve nazırın konağına -binaya bile- şimdiden eziliyordu. Fakat bir taraftan da her ay para alacağı için, kendinden gizleyerek mesuttu.

Maliye'nin önünden, bir masalın kadınları geçiyorlardı. Saray ve konak arabalarının loş koynunda -bir camekânın kadifesine konmuş renk renk taşlar gibi- insansız gözler, kollalı yaşmakların rüyaları arasından görünüyordu: Başka bir dünyanın yıldızlarına bakıyor gibi bebeklerinde nokta nokta renklerle, yeşil, siyah, sarı gözler... Oturani ayakta duruyor zannettiren uzun fesleriyle arabacılar ve seyisler.

Bu arabalar halkın arasından geçerken halka bir hatıra kadar uzaktılar.

İpekler, elmaslar dolu arabaların arasından, birdenbire Aksaray'ın "meccub çıplak Ahmet"i fırladı; kalın takunyalarını taşlara çarparak koştu; tıraşlı, çıplak başını Adnan'ın hasırlı fesine değdirerek uğultulu ve iptidai sesle, "Buhari'yi yaktılar!" dedi, kaçtı.

Anadan doğma çıplak vücudunda çuvaldan bir donla geçen, yazın güneş göbeğinde doğan, kışın kar göğsünün kıllarına yağın çıplak Ahmet, araba pencerelerinden sokağa taşan ipek, elmas bolluğu arasında büsbütün çıplaktı. Adnan edebiyat hocalığının sevincini bir an için unuttu; başka şeye seviniyordu: Bu tezadı romanına koyacaktı.

Birdenbire sarhoş bir ses haykırdı: "Adnan!.."

Adnan durdu; o bu sesin ne demek olduğunu bilirdi; konyanın verdiği selahiyetle bütün Beyazıt meydanında serbest çıkan tek ses! Ve, konyak kokan bu şair, Adnan'ın karşısında sallanıyor, "Duydun mu? Buhari'yi yaktılar!" diyor, Namık Kemal'in vatanlı bir beytini okuyordu.

Adnan bu adamdan kurtulunca kolundan bir sarıklı yakaladı: Bu da Adanalı bir şairdi. Bebezsiz alil gözleriyle Sokrates'lerin, Homer'lerin, *Larousse*'taki resimlerine benzeyen adam.

"Hey! Adnan Bey! Uyumayalım, uyumayalım; *Buharî-i Şerif*'i yaktılar" diyor, zalimli, mazlumlu bir şiir okuyordu.

Durak yerlerinde, mısraların parçalarını avcunda sıkarak yumruğunu sallıyor; şiir, gıcırıyor; şair homurdanarak, uzaklaşıyordu.

Adnan, düşünce düşünce Laleli'yi inmeye başladı: Demek ki Abdülhamit *Buharî*'yi yakmasaydı Şarkî Rumeli'yi düşmana muharebesiz veren adama hâlâ kızmayacaktılar?

Fenalaştı: Karşıdan bir başka şair geliyordu; *Buharî*'nin yandığını başka bir şiirle dinlememek için Adnan kaçacak yer aradı. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin önündeydi; bahçesine daldı.

Adnan bu kütüphanenin farkında olmayarak, bir defa bile geçmemiştir. Onun gözünde iki İstanbul vardır:

Camilerinin kurşun kubbelerinde fetih ordularının miğferleri duran İstanbul! Bir devin ufka yuvarladığı bir dağ: Süleymaniye Camii! Altında bir millet ayağa kalkıyor gibi duran kubbe! Süleymaniye'nin bu kubbesi ufuktan sökülmelidir ki İstanbul ne kel, ne uyuz bir topraktır anlaşılın.. Sonra bu minareler: Gökyüzünü madalyon bir ayna parçası gibi tutan, birer kız kadar narin minareler! Bunların ucuna her fetih bayrağından takılan bir hilâl! İstanbul, Süleymaniye yapıldığı gün bizim oldu!

Adnan romanına, kendi İstanbul'unu bu duygularla yazıyordu. Dinsizdi; fakat bu camilerle konuşur, bu mermerlerde sayfalar çevirirdi.

Bir de ikinci İstanbul.

Beyoğlu! Damarsız, kansız bir toprağın ayağa kalkmasını andıran bu beyaz binalar! Çamurun bayramlık elbisesini

giydiği, taşın sonradan görme olduğu bu caddeler! Panayır tiyatrolarına benzeyen bu evler! İçinde Konyalı Rum'un, Antepli Ermeni'nin komita oynadığı odalar! Bu yerde en korkak gözler, bir şapkanın gölgesinde, korkunç olur ve bir şapkanın altında bu sokaklarda Samatyalı şarlman'lar, Tatavlalı Venedik Dojları dolaşır. Bu tahta bıçaklar, bu mukavva bombalar, Moskof bayrağının altında durduğu gün demirdir, alevdir. şebinkarahisarlı kadar alaturka dalavereye akli eren bu yerli firenk! Eski ter ve ekşi lavanta kokan bu kokona! Sonra bu Konsolos medeniyeti! Sonra bu vatansız sokaklarda, bir damla ecdat kanı gibi Cuma günleri bikes dolaşan bayrak! Sonra, yüzünü ağyar gözlerden dizlerinin arasında gizleyen dul kadınlar gibi bu yıkık Kamerhatun Camii! Beyoğlu, fethedilmeyen İstanbul'dur.

Adnan Beyoğlu'ndan, romanına yazdığı bu satırlarla iğrenirdi; fakat, gittiği zaman, Beyoğlu'nu, yazdığı kadar fena bulmuyordu. Hattâ orada oturabilirdi: Oradaki bir evden Süleymaniye Camii, Sinan'ın eli ve Süleyman'ın devri kadar büyük mabet, belki daha iyi görünürdü. Fakat Adnan'ın bu tarafı, vücudunun o kadar derin bir yerinde gizleniyordu ki bunu kendisi bile görmüyordu. O, kubbeleri, minareleri, kavuklu mezarlarıyla yalnız öteki İstanbul'u sevdiğini sanıyordu. Sade bilerek ve isteyerek yaptığı bir şey vardı: Moiz'le dost olduğu için, Yahudiler aleyhinde romanına bir şey yazmıyordu.

Hilaliyle bir kubbe gördüğu vakit, damarlarındaki ecdat kanıyla sarhoş olan Adnan daima bu Koca Ragıp Kütüphanesi'nin serin karanlığına kendinden geçerek dalar, kitap camekânlarını kuşatan demir parmaklığa alnını dayar, düşünür; sonra Koca Ragıp'ın cenklerde bile koynunda taşıdığı beyaz kılapdanlı kitabın* kabını öper, içine Ragıp'ın kendi eliyle yazdığı haşiyeleri okşar; sonra kubbeden sarkan dört tahta avizenin siyah püsküllerini, iskemleye çıkıp parmaklarıyla

* *Sefinetürragıp.*

kımıldatırdı ve kütüphaneye her girişinde, sarışın yüzü, kırmızı bayrağa sarılmış ölü gibi sararırdı.

Bu saatte kütüphane kapalıydı. Koca Ragıp'ın bahçedeki kabrine gözlerini dikti: Bu mermer kavuk Rekka'ya giden kavuktu. Önünde dakikalarca durdu. Mezar taşının boynuna sarılmak istiyordu ve Adnan caddeye çıkınca bu taş kalbindeydi. Koca Ragıp'ı verseler, Adnan bu mezar taşıyla değişmeyecekti. Milyonla ecdat sarığını tek kavukta görüyordu; ve bu kabirde, istila ordusunun ayak sesleri vardı. Tarihin masallaşması ne kadar güzeldir: Adnan şimdi demir kaşlı yeniçerilerle altı yüz yılın rüyasında yürüyordu.

Yürüdü, yürüdü; harbili tüfeklerin orman karanlığında, terli başı serin ve uyuşuk; tarihe basan ayakları etrafa gölge saçarak, yürüdü; kendi vücudunun karanlığında kayboldu. Bu siyahlıkta, yeniçerilerin kırmızı çizmelerinden fecirler uçuyordu. Bu hayal ordusunun yanında her şey oyuncaktı: Mukavva tramvay, tahta beygirler, kumaş insanlar, şekillerinin seslerini çıkarmayarak geçiyorlardı.

Yeşil, kırmızı yeniçeri sancaklarının yüzüne vuran lacivert gölgesi içinde Aksaray'a geldi. Fakat birdenbire gözüne bir çocuk ölüsü çarptı: Eczacının camekânında, cam kavanozda göğsünde iki yumrukla duran, yüzü buruşuk çocuk ölüsü. Adnan arkasına baktı: Tarihin kalabalığı bu ufak ölüden kaçmıştı. Eczaneye gireceğini hatırladı; anasının reçetesini uzattırken Eczacı Karnik, Adnan'ın yüzüne sokuldu, "Duydunuz mu, *Kur'an*'ı yakmışlar!" dedi.

Çemberlitaş'ta yanan "*Buhari*" Aksaray'da "*Kur'an*" olmuştu. Adnan bunun farkına varmadı: Edebiyat hocalığından aylıklarını almaya başlayınca bu reçeteleri artık veresiye yaptırmayacağına seviniyordu.

XII

Kazasker Konağı

Yenicami'de, oruç keyfiyle hem yavaş yavaş geziniyorlar, hem güzel güzel konuşuyorlar: Ratip, birdenbire durdu: "Ay, ay, ay... Bize doğru geliyor; o tarafa bakmayın; mukabele dinliyor gibi yapalım."

Sait: "Kim geliyor efendim?"

Ratip: "Konuşmayalım; başka tarafa bakın; Hacı Hulûsi Paşa geliyor."

Ve Âmedi Hulefası'ndan Ratip, Dahiliye Şifre Müme-yizi Sait hafız dinler gibi durdular. Arkalarından, eski Sivas Valisi Hacı Hulûsi Paşa bir tehlikeye yakışmayacak kadar ağır, ağır geçti.

Ratip: "Yakalansaydık felaketti; Sivas valiliğini anlatmaya başladı mı iftarı camide ederdik."

Eski Sivas valisine caminin önünde de rastlamayacak kadar hafız dinlediler. Ratip, "Çıkalım Sait Beyefendi" dedi.

Bâlâ rütbeli Ratip, Yenicami merdivenlerinden dümdüz vücutla inerken mütemayiz rütbeli Sait şemsiyesini ortasından tutmuş, kaşlarını yukarı kaldırarak terbiyeli bir tebessümle mermer basamaklara teker teker basıyordu.

Hacı Hulûsi Paşa kayadan su sızar gibi iri göğsünden çıkan çocuk sesiyle kira arabacısına pencereden bağırdı: "Nuruosmaniye'ye."

Sait: "Hulûsi Paşa da Hidayet Beyefendi Hazretleri'ne gidiyorlar galiba."

Ratip: "Halimiz harap. Sahura kadar Sivas valiliğini dinleyeceğiz demektir. Mazuliyeti uzadıkça eski Sivas valiliğini gündeye bindirdi: 'Bendeniz Sivas'ta vali iken!'; başka laf yok. Kırk yıllık hukuk var. Bir taraftan da komşuluk... Yoksa bendehaneye geldiği zaman 'yok' dedirteceğim; artık illallah..."

Sait: "Kendileri de Beylerbeyi'nde mi otururlar efendim?"

Ratip: “Oturmaz olaydı. Evet, orda oturur. Hem nasıl oturmak? Burun burna! Sağda Kazasker merhumun konağı; ortada bendehane; solda da Hacı Hulûsi Paşa’nın köşkü...”

“Kazasker merhum” Ratip’le Sait’in bu akşam iftarına gittikleri Hidayet’in dedesidir.

Ratip, bıyığının iki ucu elmacık kemiklerinin hizasında, kafası hareketsiz, vücudu kıvıldamadan yürüyor, sokakta rasgeldiklerine rütbelerine göre selamlar veriyor; mütemayiz rütbeli Sait, bâlâ rütbeli Ratip’in yanında, başkasını selamlayacak kadar, terbiyeli! Tanıdıklarını görmezlikten geliyor.

Ratip, Kazasker deyince, konağını anlatmadan yapamazdı: “O ne konaktı, ne konak!” dedi. Ve lakırdıya “çubuk odası”ndan başladı. Fakat, birdenbire durdu; Sait’in gözlerine baktı; belliydi; şifre mümeyyizi ömründe hiç çubuk odası görmemişti.

Ratip bu cehalete sevinerek, “Siz genç sayılırsınız. O zamanlara yetişemediniz; bilemezsiniz Sait Beyefendi” dedi.

Bu “beyefendi” kelimesi dinleyenden ziyade, söyleyenin kibarlığını anlatan bir nezaketti. Zaten kendisine “beyefendi” denilme de, cenaze meraklısı Sait bugün ferik rütbesinde bir cenazeye gittiği için çok memnundu; bu sevinçle Ratip’i isteyerek dinliyordu.

Ratip, “Eski konaklarda bu çubuk odaları bir âlem di!” dedi.

O, söyleyecek fikir bulamadığı zaman “bir âlem di” derdi. Anlatabileceği az mevzulardan birini ele geçirdiği için bu âlemi bitirmemeye çalışıyordu.

“Bu odalarda çubuk dolapları vardı. Üst gözlerde Ortaköy yasemeninden ufkî dizilmiş çubuklar! Alt gözlerde Tophane lülecilerinin ellerinden çıkma lüleler! Kavanozlarda kehribar sarısı tütünler! Yanında Süleymaniye’nin dökme cıgara tablaları! Konağın çubukçusu lüleye ‘civan perçemi’ bir tutam tütün koyar; üstüne ‘mercan kırığı’ bir ateş oturtur; misafire doğru yavaş yavaş yürür; birdenbire hızla öyle dönerdi ki çubun kehribarı şıp der, misafirin ağzına girerdi.”

Ratip birdenbire gene durdu; karşığı kaldırımdan geçen Adnan'ı göstererek, "Vay vay, Sait Beyefendi" dedi. "Galiba bu herif de Hidayet Beyefendi'nin konağına gidiyor. Yanında at hırsız gibi biri var; kim acaba?"

Sait de Adnan'ın yanındaki Moiz'i tanımıyordu. "Alla-hüâlem ama; kılığına bakılırsa o da Adnan Bey gibi muharrir olmalı, efendim."

Ve Adnan'la Moiz'in at hırsızına benzediklerinde ittifak ederek gülüştiler.

Ratip bu aralık uzaktan geçen bir arabaya iki çemberli bir selam verdi; Sait'e, "Beylikçi Beyefendi geçtiler, görmediniz mi?"

Sait beylikçiyi selamlayamamıştı, kahırlandı.

Ratip şimdi Kazasker'in uşaklarını anlatıyordu. Bunlar da bir âlemde.

"Kısa saltalar. Kumaşlarından üç adama ruba çıkan bol şalvarlar, ayaklarda 'serhdlik'ler!* Yalının Mengeneleli bir ah-çibaşısı vardı. Kara mahfazalı priyol saati bir âlemde, 'Sakız yufkası' ile bir börek açardı, tadı hâlâ damağımda."

Oruç keyfiyle Sait'in ağzı sulandı ve dudağındaki tebesüm dudağından midesine kaydı. Ratip hâlâ Kazasker'in iftarlarını anlatıyordu: Saraydarlar** kenarları tırfilli sahnalarla gidiyorlar, çeşmi-bülbül hoşaf kâseleriyle geliyorlardı. Tırnak, necef, som, kuş gagası, hindistancevizi, boynuz kaşıkları anlatırken Âmedi Hulefası'ndan Ratip sahici bir insan kadar sevimliydi; yıkılmış bir dünyanın parçaları gibi vücudunun içindeki bir yeraltı karanlığından şimdi yemek odasının antika tabaklarını çıkarıyor, gösteriyordu. Fakat çok ehemmiyetli bir meseleyi unutmuştu. Yemekten kalkanların ellerini mümessek*** sabunlarla yıkadıklarını... Onu da söyledi; artık bahtiyardı.

* Çorap gibi yumuşak ve deriden yapılmış konçlu papuç.

** Ayvazlar.

*** Mis sabunu.

Lakırdı çabuk bitecek diye kendi zekâsına emniyet edemiyor, kendinden korkuyor, yalıtı uzatmak için bütün imkânları hatırlamak istiyordu.

Bu yalı onun hayatını yapan dört şeyden biriydi: Mahalle mektebine başlaması, sünnet olması, evlenmesi, bir de bu yalı.

Hidayet'in konağına ne kadar kaldığını düşünüyordu: Yol mu, yalı mı daha evvel bitecekti? Binayı oda oda gezecek ve yalının kapısından çıkarken "o konaklar şimdi nerede? Hey gidi günler hey!" diyecekti. İftara daha vakit vardı.

Yalıdan çıkmadı ve "Ya Kazasker efendinin odası!" dedi. "Gül ağacı çekmecenin üstünde, kuka tepsi, onun üstünde de blue-blanc hokkalar, kalemtırışların envayı; Cevrî'nin makta'ları; Vasıtî* kamış kalemler ve Bosna işi murassa kâğıt makasları; sapı 'Ya fettah' şeklinde. Kazasker Efendi merhum iki parmağının ucunu çifte 'Ya fettah'taki 'ha'ların kâselerine geçirir, bu makasla kâğıdı çizgi gibi keserdi! Ya enfiye kutuları!.. Kazasker Efendi 'Loran' enfiye kutusunun kapağına iki parmağını vurduğu vakit insanın göbek atacağı gelirdi."

Ratip kendi söylediği nükteyi gene kendi tuhaf bularak kahkahalarla gülüyordu. Fakat rütbesi müsait olmayan bu kahkahadan utandı; ciddi bir burunla devam etti.

"Ya merhumun enfiye çekişindeki o incelik! Karota enfiyesini burnuna götürürken parmaklarındaki o zarafet!.."

Bu zarafete bir teşbih aradı, bulamadı; "Bir âlemdi!" dedi. Sait'in gıcırdayan kaloşları, sokağın bu تنها noktasında bir istihza gibi ötüyordu. Ratip bu lakırdıların artık tadına kana-mıyor, şimdi Kazasker'in cübbelerini anlatıyordu.

"Hepsi de Eyüplüoğlu Artin'in** elinden çıkmaydı. Ya kürkleri! Elma, nafe, cılkava,*** erkân kürkü, iç kürkü... Nasıl arzedeyim?"

* Kamış kalemlerinin çıktığı Vasıt şehri.

** O zamanın ilmiye terzisi.

*** Kızıl renkli bir kurdun ense derisinden yapılan kürk.

Sait bıyığından hiç düşmeyen ve dudaklaşan tebessümü ile, “Bir âlemdi!” dedi.

Ratip haykırdı: “Hay Allah sizden razı olsun; evet bir âlemdi!”

Ratip,artık, yalının çitarı* örtülü döşemelerini, Selimiye kaplı yorganlarını, sonra Kazasker’in her gün başı ağrıyan karısının alınına nasıl kaş bastı** bağladığını anlattı.

Sait, “Tevekkeli değil, Hidayet Beyefendi Hazretleri bu konakta yetişmişler!..” dedi.

Ratip bu mütalâayı tamamladı.

“Hidayet Beyefendi’nin pederleri Kazasker merhumun tek evladı idi, Avrupa’da elçi iken bir baloda terleyip soğuk aldı, öldü. Hidayet Beyefendi, babasız kalınca, Kazasker Efendi, torununu namussuz olur diye mektebe vermedi, yalısında ona Arapça, Acemce gösteritti; biraz da yazı dersi verdirdi. Lehli bir gazete muharririnden de biraz Frenkçe okuttu. Fakat bunların hepsi biraz... Çünkü Hidayet Beyefendi için çocuk iken, hekimler hastalıklıdır, çok yaşamaz diyorlardı. Zaten bu hocalardan ziyade Hidayet Beyefendi asıl mengenli ahçıbaşı ile, Safranbolulu çubukçunun akliselimlerinden istifade etti. Bu iki emektar adam çok kıymetliydi.”

Ratip arkasına baktı, sesine mahremiyet verdi: Sultan Hamit’in adını söyleyecekti.

“Hidayet Bey’i çocukken amcası, şehzade Abdülhamit Efendi’nin Kâğıthane’deki köşküne götürürdü. Şevketmeap efendimizin o zaman bir küçük kızı vardı. Bunu büyüyünce Hidayet Beyefendi’ye vermek istiyordu. Fakat bir gün bu kız piyano çalarken annesi bir kibrit çakar, kızın bürümcük elbisesi tutuşur, kız yanarak ölür. Bu izdivaç da kalır. Şimdi zat-ı âliniz buyuracaksınız ki: ‘Şevketmeap efendimiz başka bir kerimelerini Hidayet Beyefendi’ye neden vermediler?’ Bunun da sebebi var; çünkü...”

* Bir ipek ve üç pamuk telli ince bir kumaş.

** Çatki.

Ratip sözünü bitiremezdi, çünkü Abdülhamit, Hidayet'in bazı şeylerini duymuş, başka kızını onun için vermemişti.

Ratip, "Çünkü, çünkü..." dedi; sustu: Fenalık geçiriyordu. Bu "çünkü"lerden sonra mutlaka aleyhte bulunmak lazımdı. Sait'in yüzü, bu dedikoduya hazırlanmış bekliyordu; Ratip, Hidayet'e sürmek için zararsız bir leke arıyordu. Yanlarında birdenbire bir araba durdu; kapısı açıldı; tek gözlüklü, makferlanlı bir adam uzun bir selamla Ratip'e sordu: "Galiba Hidayet Beyefendi'ye teşrif buyuruluyor? Biz de oraya gidiyoruz; zat-ı âlinizi de aramıza alabiliriz."

Ratip, Vezir Samih Paşa'nın damadı olan bu tek gözlüklü Sefaret Müsteşarı Nail'e cevap verecekti. Arabadan bir baş daha uzandı: "Ratip Beyefendi, aramıza sıkışabilirsiniz."

Konak arabasının lacivert karanlığında üniformasının yalnız sarı düğmeleri görünen bu Ataşenaval Naşit, Sefaret Müsteşarı tek gözlüklü Nail'in kayınbiraderi idi. Ratip, Sait'i göstererek arabaya gelemeyeceğini anlattı.

Bu sefer, Nail mahzun suratla, Ratip'e baktı: "Felaketi duydunuz mu?"

Ratip duyacağı felakete hazırlanan yüzle rica etti: "Birdenbire söylemeyiniz; zaten asabım bozuk..."

Nail birdenbire söyledi: "Maliye Mektupçusu sizlere ömür!"

Maliye Mektupçusu ile Ratip o kadar dosttu ki öldüğünü duyunca gayritabii şeyler yapması lazımdı. Gözleri dolmadığına utandı; bu heyecanla yüzü kızardı; çehresinin kırmızı olduğuna sevinerek, "Vah, vah, vah... Ne zaman irtihal ettiler?" dedi.

"Bugün efendim, makamlarında..."

"Hasta filan değillerdi fakat?"

"Fücceten efendim."

"Cenaze ne vakit kalkıyor efendimiz?"

"Zannederim yarın beyefendimiz."

Yarın kalkacak cenazeye Şifre Mümeyyizi Sait'in ağzının suyu aktı. Bugün, süvari ferikinin tabutu; yarın bâlâ rütbesinde

bir Mektupçu cenazesi... Bu ne saadetti Allah'ım! Fakat Sait, bu kadar sık saadete inanamazdı: Konak arabasının uzaklaşmasını bekledi ve Ratip'e sordu: "Bu haber, sakın yanlış olmasın, efendimiz?"

Ratip, artık Sait'i unutmuş, dalmış, kendinden evvel bâlâ rütbesi alan Maliye Mektupçusu'nun iki hafta evvelki telaşını kendi kendine düşünüyordu. Adnan, Maliye Nazırı'nın kızına edebiyat hocası olunca, bu Maliye Mektupçusu Ratip'e koşmuş, "Adnan'ın Nazır'a damat, sonra da Maliye'ye kendi yerine mektupçu olabileceğini" söyleyerek fenalıklar geçirmişti. Şimdi Ratip, kendisinden evvel bâlâ olan ölünün o zamanki telaşına tatlı bir hüznle bakıyordu.

Ratip'in yanında Sait yarın gideceği cenazenin daha ıslak, daha kırmızı yaptığı tebessümle yürürken bir arabanın tekerleğinden sıçrayan zifos bu tebessümü çamurla doldurdu.